

OHJELMATYÖ RIKOSSEURAAMUSALALLA

**Ulla Knuuti ja Tiina Vogt-Airaksinen
2010**

**Rikosseuraamuslaitos
Keskushallintoyksikkö**

Sisällysluettelo

1. Ohjelmatyö rikosseuraamusalalla	4
2. Rikosseuraamusalan ohjelmatyön toimintaperiaatteet	6
3. Ohjelmatoiminnan hyväksymismenettely Rikosseuraamusalalla	8
3. 1 Akkreditointimenettelyssä hyväksytyt uusintarikollisuuteen vaikuttavat toimintaohjelmat	11
3.1.1 STOP, Seksuaalirikoksista tuomituille tarkoitettu perusohjelma (eng. Sex Offender Treatment Programme: Core Programme, SOTP)	11
3.1.2 Omaehtoisen muutoksen –ohjelma (OMA) (eng. Cognitive Self Change –program)	12
3.1.3 Cognitive Skills -ohjelma (CS-ohjelma)	13
3.1.4 Suuttumuksen hallinta -ohjelma (eng. Anger Management Training)	14
3.1.5 VKM- viisi keskustelua muutoksesta (Beteende Samtal Förändring, BSF)	15
3.2 Akkreditointimenettelyssä hyväksytyt päihdeohjelmat	16
3.2.1 Motivoiva parihaastattelu, motivoiva ja informoiva päihdeohjelma	16
3.2.2 Antiriippuvuudet®-inforyhmätoiminta	16
3.2.3 Kiskon yhteisöhoito®	17
3.2.4 Vaasan vankilan kristillisen päihdekuntoutusosaston ohjelma	18
3.2.5 Kalterit taakse® -päihdekuntoutusohjelma	19
3.2.6 Matkalla muutokseen –päihdekuntoutusohjelma	19
3.2.7 Retkahduksen hoito-ohjelma	20
3.2.8 Yhteisökuntoutusohjelma (Sörkka-yhteisön mallin mukaan)	20
3.3. Ohjelmat, joiden akkreditointiprosessi on kesken	21
3.3.1 MOVE!- parisuhdeväkivallan puhekesiotto-ohjelma	21
3.3.2 Unbeatables -Lähisuhdeväkivallan katkaisuun motivoiva ryhmäohjelma	21
3.3.3 Ajattelutaitoja työpaikalle (Thinking skills for workplace)	22
3.3.4 Liikenneturvaohjelma	22
3.3.5 Ohjauspyörä-ohjelma	23
3.3.6 VINN -motivointi ja keskusteluohjelma naisille (VINN-samtalegruppe for kvinner)	24
3.4 Hyvänä käytäntönä hyväksytyt ohjelmat	24
3.4.1 Terve-kurssi	25
3.4.2 Oppimisvaikeuksista vapaaksi -käytäntö	25
4. Vankiloissa ja yhdyskuntaseuraamustoimistoissa akkreditoituun tai hyvänä käytäntönä hyväksytyyn toimintaan osallistuneet vuonna 2009 vankiloissa	26
5. Rikosseuraamusalan ohjelmatyön laadunhallinta	28
6. Rikosseuraamusalan ohjelmatoiminnan vaikuttavuus	30
7. Rikosseuraamusalan ohjelmatoiminnan haasteet	31
Liite 1: Akkreditoitavien ohjelmien kriteerit	35

1. Ohjelmatyö rikosseuraamusalalla

Rikosseuraamusalalla Suomessa käynnistettiin 1990-luvulla ensimmäisiä kognitiivis-behavioraaliseen teoriaan perustuvia kuntouttavia toimintaohjelmia rikosten uusimisen estämiseksi. Ohjelmatoiminnan syntyhistoria liittyy kansainväliseen What works - keskusteluun. Erityisesti kokemukset Kanadan, Yhdysvaltain eräiden osavaltioiden ja Britannian uusintarikollisuuteen vaikuttamistyöstä ovat olleet lähtökohdana rikosseuraamusalan kehittämistoimille Suomessa. Kansainvälisten tutkimusten perusteella strukturoidut ohjelmat, joissa opetusmenetelmät pohjautuvat dialogiseen vuorovaikutukseen, osallistujien omien ajatusten ja tunteiden tunnistamiseen sekä oman ajattelun ja toiminnan seurausten arviointiin toimivat parhaiten.

Uusintarikollisuuteen vaikuttaminen on ollut keskeinen rikosseuraamusalan tavoite 1990-luvun lopulta lähtien. Uusintarikollisuuteen vaikuttamisella tarkoitetaan niitä toimenpiteitä, joita rikoksentekejiin kohdistetaan seuraamusjärjestelmässä ja jotka vähentävät rikollisen käyttäytymisen uusimisriskiä. Rikosten tekemisen taustalla nähdään olevan staattisia tekijöitä, joita ei voi muuttaa, kuten esimerkiksi ikä, sukupuoli ja rikoshistoria sekä dynaamisia riskitekijöitä, joihin voidaan vaikuttaa. Dynaamisia tekijöitä ovat esimerkiksi koulutus, työmarkkinakelpoisuus, asumistilanne, päihteiden käyttö, perhetilanne, asenteet, arvot, ongelmanratkaisutaidot ja sosiaaliset taidot. Masennus, ahdistus- ja itsetunto-ongelmat eivät sen sijaan suoranaisesti ruoki rikollisuutta ja siksi niihin puuttuminen ei sinänsä vähennä uusintarikollisuutta.

Rikosseuraamusalalla ohjelma on yleisnimitys, jolla pyritään ilmaisemaan, että kysymys ei ole terapiasta eikä myöskään vapaamuotoisesta keskustelusta vaan eri tarkoituksiin ja ongelmiin keskittyvästä strukturoiduista työskentelymuodosta. Strukturoidun ohjelman hajotessa polveilevaksi keskusteluksi voidaan tuhoavia asenteita tahtomattaan vahvistaa ja näin lisätä uusintarikollisuuden riskiä.

Ryhmämuotoinen toiminta on tehokkaampaa, sillä usein ihmisen vaikeudet ja häiriöt saavat alkunsa vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa. Näin ollen myös ongelmia tulisi hoitaa ryhmässä, toisten ihmisten avulla. Yksi ryhmämuotoisen toiminnan kiistaton etu yksilökeskeiseen toimintaan verrattuna on myös se, että usea henkilö voi samanaikaisesti suorittaa ohjelman ja saada tukea toinen toisiltaan. Ryhmällä on tärkeä rooli muun muassa kyseenalaistaa kunkin yksilöllisiä asenteita ja ajatuksia. Ryhmäläiset myös auttavat ja kannustavat toinen toistaan löytämään, oppimaan sekä vahvistamaan rikoksettomuutta tukevia ajatus- ja käyttäytymismalleja. Vankiloissa eri ohjelmia toteutetaan pääsääntöisesti ryhmämuotoisena, kun yhdyskuntaseuraamustyössä keskitytään etupäässä yksilötyöhön muun muassa ryhmiin rekrytoimisessa ilmenneiden ongelmien vuoksi.

Eri ohjelmat vaihtelevat muutosmalliensa, laajuutensa, menetelmiensä sekä tavoitteidensa suhteen. Ne voidaan jakaa esimerkiksi motivointi- ja vaikuttavuusohjelmiin. Rikosseuraamusalalla käytettävät sekä motivointi- että vaikuttavuusohjelmat hyväksytään aina akkreditointimenettelyssä ennen niiden laajamittaista käyttöön-ottoa.

Motivointiohjelmat ovat yleensä lyhytkestoisia, ja niiden avulla pyritään lisäämään ja ylläpitämään muutosmotivaatiota sekä kannustetaan osallistujaa ryhtymään jat-

kotoimenpiteisiin elämäntilanteensa suhteen. Motivointiohjelmat voidaan toteuttaa joko yksilö- tai ryhmämuotoisena. Niiden tavoitteena on saada osallistujia tunnistamaan käytöksensä ongelmallisuus, kyseenalaistamaan elämäntilanteensa sekä valmistamaan itseään muutospäätökseen. Motivointiohjelmiin rekrytoitaessa uusimisriski ei ole niin merkittävä tekijä kuin vaikuttavuusohjelmissa, sillä motivointiohjelmissa pyritään herättämään muutostmotivaatiota

Yhdyskuntaseuraamuksissa ohjelmatyön painopiste on yksilömuotoisessa motivoivissa ohjelmissa, koska ryhmiin on vaikea saada rekrytoituksi riittävästi osallistujia. Monissa pienissä yksiköissä asiakaspohja on riittämätön ryhmäohjelmien käynnistämiseen. Yhdyskuntaseuraamusten ohjelmatyön etuna on se, että asiakas pääsee harjoittelemaan ohjelman aikana oppimiaan taitoja yhteiskunnassa.

Vaikuttavuusohjelmat ovat intensiivisiä ja pitkäkestoisia ja ne on suunnattu asiakkaille, joiden rikoksen uusimisriski on keskikorkea tai korkea. Vaikuttavuusohjelmat ovat pääsääntöisesti ryhmämuotoisia ja niissä hyödynnetään tietoisesti ryhmän kokemusellisuutta ja ryhmädynamiikkaa. Vaikuttavuusohjelmissa pyritään vaikuttamaan taustalla oleviin ajattelu- ja käyttäytymismalleihin. Uusimisriskin ja motivaation arviointi on tärkeää valittaessa asiakkaita ohjelmiin. Motivaatioon tulee kiinnittää huomiota, koska ohjelman keskeyttäminen saattaa lisätä uusimisriskiä. Vaikuttavuusohjelmien tavoitteena on siis saada asiakas tulemaan ensin tietoiseksi rikollista käyttäytymistä ylläpitävistä ajattelu- ja käyttäytymismalleistaan. Tämän jälkeen asiakasta autetaan arvioimaan uudelleen haitallisia ajattelu- ja käyttäytymismallejaan ja kehittämään niiden tilalle rikoksetonta elämäntapaa tukevia ajattelu- ja toimintamalleja.

Lisäksi rikosseuraamusalalla käytetään sellaisia työmenetelmiä, jotka eivät selkeästi kohdistu uusintarikollisuuteen vaikuttamiseen eikä niiden taustalla ole kognitiivis-beavioraalinen teorianmalli. Näitä työmenetelmiä kutsutaan **hyviksi käytännöiksi**. Esimerkkejä hyvistä käytännöistä ovat arkielämän valmiuksia parantavat kurssit, vapauttamiskurssit, vanhemmuuteen valmentavat kurssit, terveysneuvontaan keskittyvät strukturoidut työmuodot jne. Näillä kursseilla ei välttämättä tavoitella selkeää muutosta vaan usein niiden funktiona on informaation lisääminen tai erilaisten taitojen opettelu. Hyviin käytäntöihin kuuluvien kurssien tavoitteena on esimerkiksi toimintakyvyn ylläpitäminen, syrjäytymiskehityksen katkaiseminen, elämänhallinnan kohentaminen tai terveyshaittojen vähentäminen. Hyviä käytäntöjä ei arvioida akkreditointimenettelyssä käytettävien kriteerien mukaisesti, mutta myös niiden laadunvarmennus on tärkeää. Rikosseuraamusalan hyvät käytännöt tarkastetaan aina Ohjelmatyön ohjausryhmässä ennen niiden laajamittaista käyttöön-ottoa.

Käytännössä toimintaohjelmat voidaan jakaa myös sen mukaan, mikä on se ongelmakenttä, johon ohjelman avulla pyritään vaikuttamaan. Suomessa on rikosseuraamusalalla käytössä kolmen tyyppisiä toimintaohjelmia:

1. **Yleisohjelmat** pyrkivät vaikuttamaan rikolliseen käyttäytymiseen. Niitä ei ole kohdennettu tiettyyn rikokseen syyllistyneille vaan yleisohjelmien avulla osallistujat pyrkivät arvioimaan toimintansa seurauksia eri näkökulmista. Yleisohjelmia voi-

daan tavallisesti suunnata melko laajalle joukolle vankeja ja asiakkaita. Käytössä olevia yleisohjelmia ovat esimerkiksi VKM-, VINN- ja CS-ohjelma¹.

2. Rikosperusteiset ohjelmat on tarkoitettu tiettyyn rikokseen syyllistyneille henkilöille, kuten esimerkiksi väkivalta- tai seksuaalirikollisille. Näihin ohjelmiin osallistuminen ei kuitenkaan edellytä sitä, että tuomio olisi saatu juuri tästä rikoksesta vaan riittää, jos on syyllistynyt tällaiseen toimintaan ja kokee tarvitsevansa siihen apua. Rikosperusteisissa ohjelmissa pyritään keskittymään tiettyyn rikolliseen käyttäytymiseen liittyvään kriminogeeniseen tekijään. Esimerkiksi seksuaalirikoksiin syyllistyneillä niitä voivat olla poikkeava seksuaalinen kiinnostus, seksuaalinen viritäytyminen, ajatusvääristyvät, puutteelliset empatiataidot tai vaikeus tunnistaa henkilökohtaisia riskitilanteita. Käytössä olevia rikosperusteisia ohjelmia ovat esimerkiksi STOP-, Unbeatables- ja OMA-ohjelma.

3. Päihdekuntoutusohjelmat ovat osa päihdekuntoutusta. Nämä ohjelmat suunnataan eriasteisista päihdeongelmista kärsiville vangeille. Päihdekuntoutusohjelmat toimivat parhaiten hoitojatkumoina, jolloin hoito aloitetaan vieroitushoidossa, jonka jälkeen vangit siirtyvät motivointiohjelmaan ja päätyvät intensiivisimmillään osallistumiseen pitkään yhteisöhoito-ohjelmaan. Erilaisia päihdekuntoutusohjelmia voivat toteuttaa vankiloiden päihdekuntoutusohjelmien ohjaamiseen koulutettu henkilökunta tai vankilan ulkopuoliset toimijatahot. Rikosseuraamusalan ulkopuolisten toimijatahojen ohjelmat tarkastetaan aina Ohjelmatyön ohjausryhmässä.

2. Rikosseuraamusalan ohjelmatyön toimintaperiaatteet

Ohjelmien toteuttamista koskevia periaatteita ja suosituksia on kehitetty ja muokattu sitä mukaa, kun kokemuksia ohjelmien toteuttamisesta ja toimintaan liittyvistä ongelmista on kertynyt. Ohjelmia kohdennettaessa uusimisriski, tarve ja vastaanottavuus (ns. RTV-periaate) on huomioitava kokonaisuutena suhteessa asiakkaan tilanteeseen.² Joskus saattaa olla niin, että korkean riskin asiakkailla puuttuu omakohtainen motivaatio ohjelmaan osallistumiseen. Tällöin tulee keskittyä muutostyöskentelyyn. Toisinaan matalan riskin asiakkailla saattaa olla tarve osallistua ohjelmaan, jolloin on pohdittava mistä tällainen tarve tulee ja onko riskiarvio tehty oikein. Yleisperiaatteena on, että vaikuttavuusohjelmat tulee ensisijaisesti kohdentaa asiakkaisiin, joiden uusimisriski on arvioitu keskikorkeaksi tai korkeaksi. Sen sijaan jos riski on matala, tulee vaikuttamisen olla vähäisempää. Seuraavassa esitetään tiivistäen periaatteet, jotka on eri tutkimuksissa todettu keskeisiksi ohjelmien oikeassa kohdentamisessa.

Erityisesti rekrytoitaessa rikoksentekijöitä vaikuttavuusohjelmiin tulee ryhmät muodostaa **uusimisriskin** perusteella. Riskin käsitteellä viitataan siihen todennäköisyyteen, jolla rikoksentekijä tekee uusia rikoksia. Jos uusimisriskiä ei huomioida ryhmiä muodostettaessa, voi se johtaa jopa uusimisriskin nousemiseen. Sijoitta-

¹ Tässä käytetään ohjelmista yleisesti tunnettuja lyhenteitä. Lyhenteiden taustalla olevat ohjelmat esitellään yksityiskohtaisemmin ohjelmien esittelyosuudessa.

² Andrews, D.A, Bonta, J& Wormith, J.S: The Recent Past and Near Future of Risk and/or Need Assessment. Crime and Delinquency, Vol. 52. No.11, January 2006, 7-27.

malla matalan ja korkean uusimisriskin omaavia samaan ryhmään tapahtuu sosiaalista oppimista, sillä asenteet ja ajattelumallit välittyvät vuorovaikutuksen kautta. Ryhmässä luodaan myös sosiaalisia suhteita, jotka saattavat vahvistaa - erityisesti nuorten kohdalla - rikosmyönteistä ajattelua. Mitä enemmän rikollista käyttäytymistä ylläpitäviä tekijöitä on, sitä korkeampi uusimisriski tavallisesti on. Uusimisriski voidaan määritellä staattisten ja/tai dynaamisten riskitekijöiden avulla. Käytössä on erilaisia arviointimenetelmiä, joissa rikosentekijän uusimisriski määritellään systemaattisesti ja strukturoidusti. Arvioinneilla saadaan arvokasta tietoa vaikuttamisen rajoituksista ja mahdollisuuksista. Ryhmien jakaminen uusimisriskin perusteella on tärkeää myös ohjelmien vaikuttavuuden arvioinnissa.

Tavoitteet rangaistusajalle määritellään rikosentekijän kriminogeenisten tarpeiden pohjalta. Rikokseen syyllistyneellä henkilöllä voi olla esimerkiksi rikollista käyttäytymistä tukevat arvot, asenteet, uskomukset ja ajattelumallit. Hänellä saattaa olla huono impulssin hallintakyky, huonot ongelmanratkaisutaidot, vaikeuksia päätöksenteossa ja vuorovaikutussuhteissa sekä voimakkaat siteet ja identifiointuminen epäsosiaalisiin ryhmiin. Hallitsematon päihteiden käyttö saattaa johtaa rikollisuuteen. Tiettyyn rikolliseen käyttäytymiseen, kuten esimerkiksi seksuaalirikoksiin, liittyvät lisäksi omat erityiset dynaamiset riskitekijänsä, joihin vaikuttamisen tulee kohdistua. Toiminnan kohteena tulee olla kriminogeeniset tekijät, joten esimerkiksi henkilöä, jolla ei ole päihdeongelmaa, ei tule sijoittaa päihdeohjelmaan tai henkilöä jolla ei ole ongelmia suuttumuksen hallinnassa, ei tule sijoittaa Suuttumuksen hallinta-ohjelmaan. Korkearisikisillä rikosentekijöillä on todennäköisesti useita riskitekijöitä, joihin tulisi rangaistusaikana vaikuttaa. Jos kriminogeenisiä tarpeita on useita, tulee ne asettaa järjestykseen.

Ohjelmatyössä tulee huomioida tekijät, jotka edistävät tai heikentävät rikosentekijän mahdollisuuksia saavuttaa ohjelmalle asetettuja tavoitteita. Jotta eri ohjelmilla olisi uusintarikollisuutta alentava vaikutus, tulee uusimisriskin ja kriminogeenisten tarpeiden ohella huomioida myös vastaanottavuuden periaate. Vastaanottavuus tarkoittaa tarkoituksenmukaisten ja tehokkaiden työmenetelmien käyttöä uusintarikollisuuteen vaikuttavassa työskentelyssä, jolloin kiinnitetään huomiota muun muassa osallistujien kognitiivisiin taitoihin, oppimiskykyyn ja persoonallisuuden piirteisiin. Erityisen tärkeää on arvioida rikosentekijän motivaatiota ja sen merkitystä ohjelmaan osallistumiselle sekä käytettävä riittävästi aikaa motivaation arvioimiseen ja muutostyöskentelyyn.

Erilaisten työmenetelmien käytöllä voidaan lisätä asiakkaan osallistumismotivaatiota. Pysyvien käyttäytymismuutosten aikaansaaminen edellyttää usein uusien käyttäytymismallien harjoittelua. Kognitiivis-behavioraalisten menetelmien ja sosiaalisen oppimisen teoriaan rakentuvien vaikuttamisen menetelmien on todettu olevan tehokkaimpia vaikutettaessa uusintarikollisuuteen. Samoin terapeutin yhteisöhoito on koettu toimivan hyvin huumeiden käyttäjillä. Hyvä kontakti ja vuorovaikutussuhde sekä tietoisuus siitä mikä on tavoite ja miten tavoitteeseen mahdollisesti päästään, ovat erityisen tärkeitä vaikuttavan työskentelyn periaatteita.

Riski- tarve ja vastaanottavuus -mallia (RTV) on kritisoitu muun muassa siksi, että se ei kiinnitä riittävästi huomiota ihmisen henkilökohtaisiin ominaisuuksiin. Vastuksena RTV-mallin kritiikkiin on sen rinnalle kehitetty ihmisen vahvuuksia ja korjaavia toimenpiteitä painottava ns. good life model (GLM), joka huomioi yhteiskun-

taan sopeutumisen ja sosiaalisen verkoston merkityksen. GLM perustuu kahteen keskeiseen tavoitteeseen eli ihmisen olemassa olevien resurssien korostamiseen ja uusiin rikoksiin syyllistymisen riskin vähentämiseen. Jos keskitytään vain riskien vähentämiseen eikä kiinnitetä huomiota olemassa olevien resurssien vahvistamiseen ei ja hyvän elämän edellytysten luomiseen liittyviä tavoitteita saavuteta.

3. Ohjelmatoiminnan hyväksymismenettely Rikosseuraamusalalla

Rikosseuraamuslaitos perusti vuonna 2009 Ohjelmatyön ohjausryhmän, jonka tehtävänä on arvioida kaikkia alalla käyttöönotettavia kursseja ja ohjelmia, sen valmistamiseksi, että käytettävät henkilöstöresurssit ja määrärahat suunnataan mahdollisimman laadukkaaseen ja vaikuttavaan toimintaan. Aloite ohjelmaehdotuksesta tulee tavallisesti ohjelman tuottajalta, esimerkiksi vankilalta, keskushallintoyksiköstä tai alan ulkopuoliselta taholta. Ohjausryhmää varten ohjelman tuottajan tulee valmistella selvitys kurssin tai ohjelman mahdollisesta toteutuksesta. Ohjelma tulisi tuoda käsittelyyn mahdollisemman varhaisessa vaiheessa ennen kuin ohjelmaa lähdetään toteuttamaan tai ennen kuin sille haetaan ulkopuolista rahoitusta tai yhteistyökumppania.

Työryhmä käsittelee ohjelmaa tai kurssia pääsääntöisesti vain yhden kerran. Tällä käsittelykerralla esittelyn jälkeen käydään arvioiva keskustelu mitä suosituksia ohjausryhmä antaa ohjelman kehittämiseksi. Lähtökohtana on, että osa ohjelmista ohjataan akkreditointityöryhmän käsittelyyn ja osa katsotaan toteuttamiskelpoisiksi hyviksi käytännöiksi tai kursseiksi, joille rikosseuraamusalalla on tarvetta, mutta niiden ei katsota kuuluvan akkreditointimenettelyn piiriin. Osa ohjelmaehdotuksista tai kursseista saatetaan katsoa edellytyksiltään sellaisiksi, etteivät ne ole kehityskelpoisia eikä työtä niiden kanssa kannata jatkaa.

Kansainvälisesti vakiintunut käytäntö rikosseuraamusalalla ohjelmien käyttöönotolle on laadun varmistus eli ohjelmien akkreditointi⁴. Akkreditoitujen ohjelmien odotetaan tieteellisen tutkimuksen perusteella vaikuttavan uusintarikollisuuteen vähentävästi, mikäli ne toteutetaan tarkoituksenmukaisella tavalla. Käsikirjaan perustuvan tavoitteellisen kuntoutuksen ja toimintaohjelmien hyväksymismenettely eli akkreditointi käynnistyi Suomessa vuonna 2002, jolloin asetettiin asiantuntijatyöryhmän huolehtimaan käytössä olevien ohjelmien hyväksymisestä. Tämä asiantuntijaryhmä koostuu eri tieteenaloja edustavista yliopistotutkijoista sekä muista asiantuntijoista. Akkreditoinnissa ohjelmat hyväksytään ja tarkastetaan kriteerien (liite 1) mukaisesti, jotka ohjelman tulee täyttää suhteessa teoreettiseen taustansa ja sen soveltamismahdollisuuksiin käytännössä. Kriteerit ovat vastaavat kaikissa maissa, joissa akkreditointimenettely on käytössä.

Rikosseuraamusalan toimintaohjelmien akkreditoinnin tarkoituksena on varmistaa, että vangeille ja asiakkaille suunnitellut ohjelmat vaikuttavat siihen mihin on tar-

³ Goof life model- mallia kuvataan muun muassa teoksessa Ward, Tony & Maruna, Shadd (2007) Rehabilitation: beyond the risk paradigm. Routledge.

⁴ Akkreditointimenettely on käytössä muun muassa Kanadassa, Englannissa ja Walesissa, Tanskassa, Suomessa, Norjassa, Skotlannissa, Ruotsissa ja Hollannissa. Lisätietoja kansainvälisestä akkreditointimenettelystä löytyy mm. International Guide on the Accreditation of Behaviour Programmes for Offenders (2008) monisteesta.

koitettukin eli uusintarikollisuuden vähenemiseen. Tällaisia ohjelmia ovat tavallisesti selkeään muutosmalliin perustuvat, strukturoidut ja aikataulutetut sekä tieteellisin menetelmin arvioitavissa olevat ohjelmat, joilla vaikutetaan rikollista käyttäytymistä ylläpitäviin kriminogeenisiin tekijöihin. Ohjelmien tarkoituksena on vaikuttaa motivoivasti ja kuntouttavasti niin, että ne yhdessä muiden toimenpiteiden kanssa edesauttavat rikollisesta elämäntavasta irtaantumisen prosessissa. Ohjelmatyön avulla annetaan asiakkaille ja vangeille tiedollisia sekä taidollisia välineitä rikollisten käyttäytymismallien ja asenteiden muuttamista varten.

Ennen kuin ohjelma tulee akkreditointiryöryhmän käsittelyyn, on ohjelma arvioitu Ohjelmatyön ohjausryhmässä akkreditoitavissa olevaksi ohjelmaksi, siitä on valmistettu käsikirja ja sen toteutusta on testattu käytännössä. Ohjelmasta valmistellaan ensimmäistä käsittelyä varten kattava ja riittävän yksityiskohtainen käsikirja ja ohjeistus sen toteutuksesta. Ohjelmaa suositellaan testattavan muutaman kerran käytännössä ennen kuin se otetaan ensimmäiseen akkreditointiryöryhmän käsittelyyn. Ohjelma tulisi kuitenkin alistaa työryhmän tarkastettavaksi jo sen kehitysvaiheessa, jotta ryhmä voi antaa neuvoja ja ajatuksia ohjelman jatkokehittelyyn.

Ohjelman esittelevät niiden tuottajat ja tämän jälkeen ryhmän jäsenet antavat ohjelmaa koskevia kehittämis ehdotuksia. Työryhmä käsittelee käsikirjoja prosessinomaisesti ja tavoitteena on, että käsitelty ohjelma tulee seuraavaan käsittelyyn vuoden sisällä. Ensimmäisellä käsittelykerralla ohjelman esittelyn ja saatujen kokemusten jälkeen käydään arvioiva yleiskeskustelu, toisella kerralla yksityiskohtainen pääkäsittely kriteerien pohjalta ja vasta kolmannella kerralla varsinainen hyväksyvä käsittely. Tarvittaessa kolmiportaisesta käsittelyjärjestyksestä voidaan poiketa. Ohjelmat saavat asiantuntijatyöryhmältä suositukset siitä, mitä muutostarpeita ohjelman kehittäminen edellyttää sekä tukea ja palautetta työlleen.

Käsikirjan tarkoituksena on antaa rikosseuraamusalalle työvälineitä rikosentekijöiden kanssa tehtävään tavoitteelliseen ja strukturoituun työhön. Käsikirjojen tulee täyttää tietyt laatuvaatimukset sekä sisällöllisesti että ulkoasun suhteen. Lähtökohdana käsikirjan työstämiselle on, että ohjelmaa tai työmenetelmää käytetään tai voidaan käyttää useammassa kuin yhdessä laitoksessa tai muussa yksikössä. Koska ohjelmakäsikirjoja laaditaan useita, käsikirjojen ulkoasun tulee olla yhteneväinen.

Tultuaan akkreditoiduksi ohjelmasta kerätään käytännön kokemuksia sekä seurataan sen vaikuttavuutta. Lähtökohtaisesti mitään ohjelmaa ei hyväksytä lopullisesti vaan ohjelman on tultava uusintakäsittelyyn keskimäärin neljän vuoden päästä sen käyttöönotosta. Uusintakäsittelyssä ohjelma voidaan hyväksyä jo ensimmäisessä käsittelyssä tai tarvittaessa ohjelmaa pyydetään tulemaan vielä jatkokäsittelyyn. Syynä tähän menettelyyn on se, että ohjelmien vaikuttavuudesta saatava tutkimus tuo koko ajan uutta tietoa. Siksi ohjelmia tulee jatkuvasti arvioida uudestaan tämän tiedon valossa. Uusintatarkastuksessa kiinnitetään huomiota erityisesti ohjelman toimivuuteen sekä siihen minkälaisia tutkimustuloksia on ohjelmasta saatu uusintarikollisuuteen vaikuttamisessa.

Käsikirjoja voi olla tekijänoikeudelliselta suojaukseltaan eritasoisia. Lähtökohtaisesti kuitenkin Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö omistaa käsikirjan hyväksymisen jälkeen käsikirjan käyttöoikeudet, jotta se voidaan tuoda uusintakäsittelyyn ja jotta sitä voidaan tarvittaessa muokata. Käsikirjojen osittainenkin ko-

piointi on tekijänoikeuslain mukaan kielletty ilman nimenomaista lupaa. Käsikirjoja ei tule koskaan antaa yhteistyökumppaneille tai muille tahoille ilman Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön lupaa. Tällä pyritään estämään se, ettei rikosseuraamusalalle suunniteltuja ohjelmia käytetä väärin, eikä ohjelmia oteta käyttöön ilman asianmukaista koulutusta.

Käsikirjoja tarvitaan eri määrä riippuen käsikirjan käyttötarpeesta. Joitakin ohjelmia käytetään vain yhdessä tai parissa laitoksessa. Toiset ohjelmakäsikirjat ovat laajasti käytössä koko kentällä. Ohjelmista on tarpeen tiedottaa rikosseuraamusalan ulkopuolelle yleisellä tasolla ja laajemmin sisäisesti Rikosseuraamuslaitoksen alaisiin yksiköihin. Tarvittaessa käsikirjan valmistumisesta voidaan antaa erillinen tiedote. Pääsääntöisesti käsikirjojen jakaminen tapahtuu manuaalisesti. Joissain tapauksissa käsikirjaa voidaan jakaa sähköisessä muodossa, jolloin sen tulee olla tallennettu pdf-muodossa. Kun käsikirjaa päivitetään, on jakelussa huomioitava, että kaikki vanhat versiot poistetaan käytöstä. Tämän jälkeen käytössä on ainoastaan käsikirjan viimeisin versio. Toimintaohjelmien akkreditointiryhmän käsittelyssä 25.11.2010 mennessä **hyväksytyjä ja käytössä olevia ohjelmia** ovat:

- STOP, Seksuaalirikoksista tuomituille tarkoitettu perusohjelma (Sex offender treatment programme, SOTP)*
- Omaehtoisen muutoksen (OMA)-ohjelma (Cognitive self change)*
- Cognitive Skills (CS) - ohjelma*
- Suuttumuksen hallinta (SUHA) - ohjelma (Anger management training)*
- VKM- viisi keskustelua muutoksesta (Beteende samtal förändring)*
- Motivoiva parihaastattelu, motivoiva ja informoiva päihdeohjelma
- Antiriippuvuudet®-inforyhmätoiminta (AR)
- Kiskon yhteisöhoito®, I ja II -vaihe
- Vaasan vankilan kristillisen päihdekuntoutusosaston ohjelma
- Kalterit taakse® (KT) - päihdekuntoutusohjelma
- Matkalla muutokseen - päihdekuntoutusohjelma
- Retkahduksen hoito - ohjelma
- Yhteisökuntoutusohjelma (Sörkka yhteisön mallin mukaisesti)

Käsittelyä odottavat:

- MOVE!- parisuhdeväkivallan puheeksiotto
- Unbeatables -Lähisuhdeväkivallan katkaisuun motivoiva ryhmäohjelma
- Ajattelutaitoja työpaikalle (Thinking skills for workplace)*
- Liikenneturva - ohjelma
- Ohjauspyörä
- VINN -motivointi ja keskusteluohjelma naisille (VINN-samtalegrupe for kvinner)*

* kansainvälisiä ohjelmia

Hyvänä käytäntönä hyväksytyt:

- Terve-kurssi
- Oppimisvaikeuksista vapaaksi

3. 1 Akkreditointimenettelyssä hyväksytyt uusintarikollisuuden vaikuttavat toimintaohjelmat

3.1.1 STOP, Seksuaalirikoksista tuomituille tarkoitettu perusohjelma (eng. Sex Offender Treatment Programme: Core Programme, SOTP)

Vankeinhoidossa on ollut vuodesta 1998 lähtien käytössä seksuaalirikoksista ehdottomaan vankeuteen tuomituille tarkoitettu toimintaohjelma, joka perustuu englantilaiseen Sex Offender Treatment Programme: Core Programme (SOTP) ohjelmaan. Suomessa ohjelman nimi on STOP. Se aloitti toimintansa Kuopion vankilassa, mutta vuoden 2007 aikana ohjelma siirrettiin Riihimäen vankilaan.

Kohderyhmä ja tavoite: STOP-ohjelma on tarkoitettu erilaisiin seksuaalirikollisiin syyllistyneille henkilöille. Ohjelmaan hakevalla vangilla tulee olla riittävän pitkä jäljellä oleva rangaistusaika (vähintään 8 kk). STOP-ohjelmaan hakeudutaan itse ja siihen valitaan ne vangit, joiden uusimisriski arvioidaan keskikorkeaksi tai korkeaksi. Ohjelman tavoitteena on muun muassa seksuaalirikoksiin liittyvien ajatus- ja toimintamallien tiedostaminen ja työstäminen, uhreille koituvien haittojen kognitiivinen ja kokemuksellinen tiedostaminen ja rikoksettoman elämän oleellisten taitojen ja keinojen opettelu sekä harjoittelu.

Sisältö: STOP-ohjaajat suunnittelevat ohjelman ryhmäistunnot yksilöllisesti jokaisen osallistujan kriminogeenisiä tekijöitä ja tarpeita huomioiden. Jos tuomitulla on takanaan useita seksuaalirikoksia, keskitytään yleensä yhteen tiettyyn tapaukseen, jota sitten lähdetään käsittelemään erilaisista näkökulmista keskittyen erityisesti uhrin perspektiiviin. Ohjelman puolesta välissä painopiste vaihtuu uudistavaan vaiheeseen, jossa aloitetaan "uuden minän" rakentaminen uusien toimintamallein. Tässä pyritään oppimaan uusia käyttäytymis- ja ajattelumalleja sekä opettelemaan rikoksettomaan elämään oleellisesti kuuluvia taitoja ja tapoja selviytyä siviilissä.

Toteutus: STOP-ohjelman kokonaiskesto on 8 kuukautta, josta STOP-ryhmäistunnot vievät noin 6 kuukautta. Istuntoja on noin 170. Ohjelmassa mukana olevat vangit osallistuvat 3-5:een, kahden tunnin mittaiseen istuntoon viikossa. Muuna aikana vangit osallistuvat vankilan normaaleihin toimintoihin (työ/opiskelu). Ryhmätyöskentelyn aikana mukana on 7-8 ryhmäläistä sekä kaksi STOP-ohjaajaa. Jokainen ryhmäläinen käy läpi omat seksuaalirikoksensa istunnoissa ja niitä käsitellään eri näkökulmista. Ohjelma alkaa noin kolme kertaa vuodessa. Riihimäen vankilassa toteutettavaan STOP-ohjelmaan voi hakea kaikista Suomen vankiloista milloin tahansa.

Suomessa osallistuminen on vapaaehtoista kun taas esimerkiksi Ruotsissa yhdyskuntaseuraamustyössä käytetään informaatio-ohjelmaa ja vankilassa motivointiohjelmaa, jotka ovat pakollisia. Varsinaisena hoito- ja toimintaohjelmana käytetään Ruotsissa kanadalaista "*Relation och samlevnad*" eli ROS-nimistä kognitiivista ohjelmaa. Norjassa käytetään englantilaista SOTP-ohjelmaa kaksi osaisena. Suomeen ollaan parhaillaan kehittämässä yksilötyön sovellusta yhdyskuntaseuraamustyöhön.

Suomessa oikeusministeriön asettama työryhmä⁵ on nyt ehdottanut lääkettä va- kavista seksuaalirikoksista tuomituille, mutta päätöstä tästä ei ole vielä tehty.

STOP-ohjelman käyneiden seurannasta on saatu hyvin lupaavia tuloksia, mutta oh- jelman vaikuttavuudesta tarvittaisiin tieteelliset kriteerit täyttävää tutkimusnäyt- tää myös Suomesta. Ohjelman läpikäyneiden vankilaan palaamista on seurattu Rii- himäen vankilassa. Tammikuuhun 2009 mennessä ohjelman oli käynyt läpi 149 van- kia, joista 129 oli ehtinyt vapautua. Heistä neljä oli saanut uuden tuomion seksua- alirikoksesta. Seksuaalirikollisten hoidosta on valmistunut muun muassa pro gradu -tutkimus⁶, jossa käsitellään miten lasten seksuaalisia hyväksikäyttäjiä voidaan kun- touttaa.

3.1.2 Omaehtoisen muutoksen -ohjelma (OMA) (eng. Cognitive Self Change - program)

Omaehtoisen muutoksen ohjelma (OMA) on amerikkalaisen Jack Bushin kehittämä ohjelma ja se on käytössä muun muassa USA:ssa ja Englannissa. Rikosseuraamuslai- tos sai ohjelman käyttöönsä vuonna 2001.

Kohderyhmä ja tavoite: Omaehtoisen muutoksen ohjelma (OMA) on suunnattu van- geille, joilla on taustallaan vaikea väkivaltaisen käyttäytymisen historia ja he ovat olleet vankilassa vähintään kaksi kertaa. Ohjelmaa ei suositella alle 25-vuotiaille eikä yli 50-vuotiaille. Koska ohjelmaan tulee valita vain sellaisia osallistujia, jotka todella kuuluvat riskiryhmään, käytetään ensimmäisenä valintakriteerinä staattisia väkivaltaisuuden ja rikollisen käyttäytymisen riskitekijöitä. Ohjelman tavoitteena on vaikuttaa kyvyttömyyteen hahmottaa omaa väkivaltaista käyttäytymistä sekä yhteiskunnan vastaisiin ja väkivaltaisiin ajattelumalleihin.

Sisältö: OMA-ohjelma jakaantuu neljään askeleeksi kutsuttuun osaan, joista kukin kestää noin seitsemän viikkoa. Ensimmäisen askeleen aikana osallistujat kehittävät kykyjään tarkastella omia ajatuksiaan, tunteitaan ja uskomuksiaan. Tämä tapahtuu käsittelemällä tilanteita, joissa osallistujat ovat toimineet väkivaltaisesti. Toisen askeleen aikana osallistujat kehittävät kykyjään havaita mitkä ajatukset, tunteet, asenteet ja tavat ajatella ovat heidän kohdallaan johtaneet väkivaltaiseen käyttäy- tymiseen. Kolmannessa askeleessa osallistujat kehittävät kykyjään käyttää uutta ajattelua, joka ei johda vahingoittavaan käyttäytymiseen. Ohjelman viimeisen as- keleen aikana osallistujat rakentavat oman henkilökohtaisen retkahduksen esto - suunnitelmansa ja harjoittelevat sen käyttöä myös ryhmän ulkopuolella.

Toteutus: OMA-ohjelman kesto on 120 tuntia ja se ajoittuu noin seitsemän kuukau- den aikajaksolle. Ohjelmassa mukana olevat vangit osallistuvat 2-4:än 75 minuutin mittaiseen ryhmäistuntoon viikossa. Ohjelmassa käytetään keskeisiä työvälineitä ovat riski- ja ajatusraportit. Ohjelman kesto voi hieman vaihdella riippuen kunkin vangin yksilökohtaisesta etenemisestä ohjelman kuluessa.

⁵ Oikeusministeriön työryhmämietintö 2009/1 Seksuaalirikollisten hoito. Oikeusministeriö.Työryhmän laatimas- sa mietinnössä on myös kartoitettu laajasti seksuaalirikollisten hoitomahdollisuuksia.

⁶ Antikainen, Anne-Maarit (2007) Seksuaalirikollisten hoito; ”Ihmisellä on oikeus ja kyky muuttua”. Lasten seksuaalisten hyväksikäyttäjien kuntouttaminen. Kuopion yliopisto.

Kaikkiaan OMA-ohjelmaan on Suomessa osallistunut 2000-2009 noin 140 vankia. Ohjelmasta valmistuu vuoden 2010 aikana Rikosseuraamuslaitoksen laatima kartoitus, jossa on seurattu kaikkien ohjelma käyneiden vankilaan palaamista. Ohjelmaa käsitellään myös entisen OMA-ohjaajan Helena Timosen väitöskirjassa⁷, jossa hän selvitti miten väkivaltarikoksista tuomitut rakensivat elämäänsä vankilasta vapauteen sekä Olli Salon pro gradu-tutkielmassa⁸. Ohjelma on ollut tarkastettu ja hyväksytty akkreditointiryhmän uusintakäsittelyssä syksyllä 2010.

Ohjelman käyttö laitoksissa vuonna 2009:

Etelä-Suomen rikosseuraamusalue: Riihimäen vankila, Helsingin vankila

Länsi-Suomen rikosseuraamusalue: Kylmäkosken vankila, myös Turun vankilassa on koulutettuja ohjaajia, mutta vuonna 2009 ohjelmaa ei toteutettu.

Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalue: Pyhäselän vankila, Pelson vankila. Myös Sulkavan vankilassa on koulutettuja ohjaajia, mutta vuonna 2009 ohjelmaa ei toteutettu.

3.1.3 Cognitive Skills -ohjelma (CS-ohjelma)

Cognitive skills (alkuperäiseltä nimeltään Reasoning and Rehabilitation ®)-ohjelma on Elizabeth Fabianon, Robert Rossin ja Frank Porporinon Kanadassa rikoksentekeijöille kehitetty ajattelu- ja ongelmanratkaisutaitojen yleisohjelma. Cognitive Skills otettiin käyttöön vankiloissa ja kriminaalihuollossa Suomessa vuonna 1997. Sittemmin yhdyskuntaseuraamustoimistot ovat luopuneet ohjelman käytöstä kokonaan, koska asiakkaita oli vaikea saada sitoutumaan näin pitkään ryhmämuotoiseen ohjelmaan. Ohjelma on lisensoitu ja se on kansainvälisesti hyvin laajasti tunnettu.

Kohderyhmä ja tavoite: Cognitive skills -ohjelma on tarkoitettu rikoksentekeijöille, joilla on puutteita ajattelu- ja ongelmanratkaisutaidoissa. Ohjelman tavoitteena opettaa taitoa pohtia ja arvioida omaa ajatteluaan ja toimintaansa sekä sen seurauksia ja siten oppia kokemuksesta.

Sisältö: Cognitive Skills - ohjelmassa käydään läpi seuraavia asiakokonaisuuksia: *Ongelmanratkaisutaidot*; tunnistamaan ongelma, löytämään vaihtoehtoiset ratkaisut ja ennakoimaan ratkaisun seurauksia. *Itsekontrollia*; pysähtyä ajattelemaan ennen kuin toimii, tunteiden ja käyttäytymisen hallintaa. *Kriittistä ajattelua*; tarkastelemaan kriittisesti omia käsityksiään ja huomaamaan ajattelun, tunteiden ja käyttäytymisen välinen yhteys sekä erottamaan tosiasiat, kuvitelmat ja mielipiteet toisistaan. *Sosiaalisia taitoja*; toimimaan erilaisissa vuorovaikutustilanteissa, kykyä vastaanottaa kritiikkiä, pyytää apua ja neuvotella. *Luovaa ajattelua*; välttämään jäykkä asenteita, arvioimaan eri vaihtoehtoja sekä tutkimaan omaa suhtautumistaan ongelmiin. *Arvojen pohdintaa*; tunnistamaan oman arvomaailmansa piirteitä

⁷ Timonen Helena (2009) Omin sanoin - Elämän ja muutoksen tarinat vankilasta vapauteen. Joensuun yliopisto.

⁸ Salo Olli (2003) Tapaustutkimus Cognitive Self-Change -ohjelman vaikutuksesta väkivaltarikollisten ajattelumalleihin ja hallintakäsitykseen. Joensuun yliopisto.

ja tarkastelemaan asioita myös muista näkökulmista. Oppitunnit sisältävät ohjaajan alustusten lisäksi paljon harjoittelua, mm. rooliharjoituksia, päättely- ja päätöksentekoharjoituksia sekä erilaisia ongelmanratkaisutehtäviä.

Toteutus: Ohjelma koostuu 38:sta kahden oppitunnin opetuskerrasta. Oppitunteja pidetään 2 - 4 kertaa viikossa. Ohjelman läpivienti kestää 3 - 4 kuukautta. Oppituntien ulkopuolella kurssilaiset harjoittelevat ja testaavat käytännössä, mitä ovat oppineet.

CS -ohjelmasta valmistui vuonna 2005 Rikosseuraamuslaitoksen tuottama kartoitus, jossa oli seuranta-aineistossa oli 355 CS-kurssille osallistunutta ja 469 vertailuhenkilöä. Tulokset osoittivat, että CS-kurssin läpikäyneiden vankilaan palaamisen todennäköisyys oli pienempi kuin verrokkiryhmällä ja CS-kurssin keskeyttäneillä. Samanlainen kartoitus suuremmalla aineistolla on valmistumassa Rikosseuraamuslaitoksen tuottamana vuoden 2010 aikana.

Ohjelman käyttö laitoksissa vuonna 2009

Etelä-Suomen rikosseuraamusalue: Riihimäen vankila

Länsi-Suomen rikosseuraamusalue: Kylmäkosken vankila, Turun vankila, Käyrän vankila

Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalue: Sukevan vankila

3.1.4 Suuttumuksen hallinta -ohjelma (eng. Anger Management Training)

Suuttumuksen hallinta -ohjelma on lisenssivapaa englantilainen ohjelma, joka Suomessa otettu käyttöön vuonna 2000. Samantyyppistä ohjelmaa käytetään myös Norjassa ja Tanskassa.

Kohderyhmä ja tavoite: Suuttumuksen hallinta -ohjelma on suunnattu henkilöille, jotka kokevat vaikeuksia suuttumuksen ja/tai vihan tunteen hallinnassa ja joilla hallinnan menettäminen johtaa aggressiiviseen käyttäytymiseen. Ohjelmaa ei ole tarkoitettu henkilöille, jotka käyttävät väkivaltaa välineellisesti esimerkiksi saadakseen tahtonsa läpi jossakin asiassa, sillä nämä henkilöt pystyvät haluttaessa hallitsemaan tunteensa. Ohjelman tavoitteena on parantaa osallistujien suuttumuksen hallintataitoja.

Sisältö: Kurssin keskeisiä sisältöjä ovat vihaisen käyttäytymisen ymmärtäminen, vihaisen käyttäytymisen positiiviset ja negatiiviset seuraukset, suuttumuksen kehityksen vaiheet, vihaisten ajatusten hallinta, suuttumuksen fyysiset tunnusmerkit, sellaisten tilanteiden tunnistaminen ja ennakoiminen, jolloin osallistujat helposti menettävät malttinsa, tekniikat fyysisen kiihtymyksen hallitsemiseksi, suuttumusta lisäävien ajatusmallien tunnistaminen ja muuttaminen sekä jämää viestintä.

Toteutus: Ohjelman kokonaiskesto on 18 tuntia ja se toteutetaan 3 - 4 viikon aikana siten, että istuntoja on 2 - 3 kertaa viikossa. Ohjelmasta on käytössä myös yk-

silötyönä käytettävä lyhyempi versio, jota käytetään erityisesti yhdyskuntaseuraamustyössä.

Ohjelman käyttö vuonna 2009: (Yhdyskuntaseuraamustoimistojen luvut poimittu v. 2009 päättyneistä toimeenpanoista vanhan aluejaon mukaan)

Etelä-Suomen rikosseuraamusalue
Vankilat: Helsingin vankila, Vantaan vankila,
Yhdyskuntaseuraamustoimistot: Espoon (2), Helsinki (7), Lahti (3),
Vantaa (3)

Länsi-Suomen rikosseuraamusalue
Vankilat: Kylmäkosken vankila, Käyrän vankila, Turun vankila, Vaasan
vankila, Vanajan vankila
Yhdyskuntaseuraamustoimistot: Pohjanmaa (3), Tampere (2), Turku (4)

Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalue
Vankilat: Sukevan vankila, Mikkelin vankila, Naarajärven vankila, Pel-
son vankila
Yhdyskuntaseuraamustoimistot: Jyväskylä (4), Kuopio (4), Mikkeli (2),
Pohjois-Suomi (6).

Vuosina 2000-2009 Suuttumuksen hallintakurssin oli vankitietojärjestelmästä saatujen tietojen mukaan käynyt 267 vankia. Yhdyskuntaseuraamusasiakkaista 40 oli osallistunut Suha-kurssiin vuonna 2009 päättyneissä seuraamuksissa.

3.1.5 VKM- viisi keskustelua muutoksesta (*Beteende Samtal Förändring, BSF*)
Ruotsalaisten Åke Farbringin ja Pia Bergen kehittämä Viisi keskustelua muutoksesta -ohjelma on motivoivan keskustelun menetelmän pohjalta luotu keskustelutarja. Viisi keskustelua muutoksesta -ohjelma (VKM) otettiin käyttöön Kriminaalihuoltolaitoksessa vuonna 2006. Vuodesta 2009 lähtien on ohjelman käyttöön ottoon koulutettu myös vankiloiden henkilöstöä. Ohjelman suomalainen käännösversio on hyväksytyy akkreditointiryhmän käsittelyssä 2010.

Kohderyhmä ja tavoite: Ohjelma sopii hyvin laajalle joukolle vankeja sekä yhdyskuntaseuraamusta suorittaville asiakkaille. Ohjelman tavoitteena on edistää asiakkaan päätöksentekoa mahdolliseen muutokseen liittyen.

Sisältö: Asiakkaan muutokseen viittaavien lausumien edistäminen ja vahvistaminen sekä muutokseen sitoutuminen ovat ohjelman johtavia ajatuksia. Sisäisen motivaation luomiseksi käytetään neljää periaatetta: 1) Voimistetaan vastakohtia 2) käsitellään vastarintaa 3) herätetään ja vahvistetaan asiakkaan uskoa omaan kykyyn muutoksen toteuttamisessa 4) osoitetaan empatiaa. Keskustelutarjassa tehdään runsaasti tehtäviä, joiden avulla motivaatiota muutokseen tutkitaan eri näkökulmista.

Toteutus: Keskustelutarja sisältää alkutapaamisen sekä viisi yksilötyönä toteutettavaa strukturoitua keskustelua.

Ohjelman käyttö laitoksissa vuonna 2009:

Etelä-Suomen rikosseuraamusalue: Riihimäen vankila, Helsingin vankila

Länsi-Suomen rikosseuraamusalue: Vilppulan vankila, Vaasan vankila, Turun vankila, Kylmäkosken vankila

Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalue: Ylitornion vankila, Pelson vankila, Sukevan vankila, Oulun vankila, Kestilän vankila

Vankiloissa ohjelmaan osallistui yhteensä 27 vankia. Yhdyskuntaseuraamustyössä osallistujia oli vuonna 2009 päättyneissä seuraamuksissa yhteensä 132.

Tampereen yliopistossa on meneillään laaja tutkimus, josta on julkaistu ensimmäisiä artikkeleita⁹. Tutkimuskohteena ovat yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden kanssa käytävät VKM-keskustelut, joissa päihdeongelmista kärsiviä asiakkaita motivoidaan muutokseen.

3.2 Akkreditointimenettelyssä hyväksytyt päihdeohjelmat

Seuraavaksi on kuvattu lyhyesti akkreditointimenettelyssä hyväksytyjä päihdekuntoutusohjelmia sekä niiden käyttöä.

3.2.1 Motivoiva parihaastattelu, motivoiva ja informoiva päihdeohjelma

Motivoiva parihaastattelu on Mikkelin vankilassa kehitetty menetelmä päihteiden käytön kartoittamisesta. Kyseessä ei varsinaisesti ole ohjelma vaan motivoivaan haastatteluun pohjautuva menetelmä, joka on akkreditoitu vuonna 2003. Menetelmästä on tehty muun muassa pro-gradu -tutkimus¹⁰, jossa on arvioitu noudattavako parityönä toteutetut päihdehaastattelut motivoivan haastattelun vuorovaikutusperiaatteita ja henkeä. Motivoiva parihaastattelu on ollut käytössä lähinnä Mikkelin vankilassa. Viime vuosina käyttöön otettu motivoivan keskustelun menetelmän pohjalta luotu Viisi keskustelua muutoksesta -keskustelusarja on korvannut parihaastattelun lähes kokonaan.

3.2.2 Antiriippuvuudet®-inforyhmätoiminta

Antiriippuvuudet® on Tyynelän kuntoutus- ja koulutuskeskuksen vankiloille tuottama informatiivinen päihdeohjelma, joka on ollut käytössä noin 10 vuotta. Ohjelman käsikirja tullaan lähiaikoina päivittämään.

⁹ Sarpavaara, Harri (2010) Metafora muutoksen välineenä ja ennustajana kriminaalihuollon motivoivissa päihdekeskusteluissa. Yhteiskuntapolitiikka 3/2010.

¹⁰ Rakkolainen Maria (2004) ”Velat muuttuu saataviksi” Motivoivan haastattelun periaatteiden toteutuminen Mikkelin vankilan parityönä toteutetuissa päihdehaastatteluissa. Kuopion yliopisto.

Kohderyhmä ja tavoite: Ohjelman kohderyhmänä ovat joko lyhytkestoista muuttaman kuukauden vankeustuomiota suorittavat päihdeongelmaiset vangit tai vangit, jotka ovat vasta havahtumassa päihdeongelmansa hoitoon. Tavoitteena on antaa tietoa päihderiippuvuudesta, auttaa oman päihteidenkäytön arvioinnissa sekä tukea muutoksen käynnistämistä ja suunnittelua.

Sisältö: Sisältö etenee teemoittain. Teemoihin liittyvät myös itsehoito ja ryhmätehtävät. Keskeisiä sisältöjä ovat riippuvuus, muutos, retkahduksen torjunta, muutoksen ylläpitäminen ja muutosta tukevan verkoston rakentaminen. Työmenetelminä ovat luennot, tehtävät ja harjoitukset sekä ryhmäkeskustelut ja palautteet.

Toteutus: Ohjelman kesto on 16 - 20 tuntia käsittäen 8-10 ryhmätilannetta, jotka sisältävät luentoja, keskustelua sekä ryhmä ja yksilötehtäviä. Ohjelma voidaan toteuttaa kolmella eri mallilla:

- 1) Infoluennot ja pienryhmät. Kahden viikon välein pidetään kaikille avoimet teemoittain etenevät infoluennot. Väliviikoilla kokoontuvat pienryhmät. Teemaluennot on yhteensä viisi ja ryhmäkertojen määrä vähintään sama.
- 2) Suljettu ryhmäohjelma. Ryhmäohjelma pidetään yhtenä kokonaisuutena. Ryhmään valitaan enintään kahdeksan henkilöä, jotka sitoutuvat työskentelemään koko ohjelman läpi. Teemoittain eteneviä ryhmiä kertyy kaikkiaan 6-7 ja ne kokoontuvat viikon välein. Ryhmiin liittyy yksilö- ja ryhmätehtäviä.
- 3) Kuntoutusosaston osana. Teemat voidaan toteuttaa jonkin osaston toimintaan sisältyvänä tai siihen liittyvänä erillisenä jaksena.

Ohjelman käyttö laitoksissa vuonna 2009:

Etelä-Suomen rikosseuraamusalue: Riihimäen vankila, Vantaan vankila

Länsi-Suomen rikosseuraamusalue: Hämeenlinnan vankila, Kylmäkosken vankila, Satakunnan vankila, Käyrän vankila, Turun vankila, Vaasan vankila

Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalue: Kuopion vankila, Mikkelin vankila

Vuonna 2009 Antiriippuvuudet® -ohjelmaan oli osallistunut vankitietojärjestelmästä saatujen tietojen mukaan 270 vankia.

3.2.3 Kiskon yhteisöhoito®

Kiskon yhteisöhoito®, I ja II -vaihe on Kalliolan klinikoiden VP-projektin aikana tuottama hoitomalli, joka on ollut käytössä Keravan vankilassa vuodesta 1998 lähtien¹¹. Ohjelman oikeudet omistaa Kalliolan Klinikat ja se myös valvoo ohjelman toteuttamista.

¹¹ Jouni Tourusen väitöskirjassa (2000) Epäilyksen polttopisteessä kuvataan mitä tapahtuu kun vankilan sisään, sen yhdeksi osastoksi sijoitetaan huumeongelmaisten vankien hoito-ohjelma.

Kohderyhmä ja tavoite: Kiskon klinikan hoitomalli vankilassa on tarkoitettu päihderiippuvaisille henkilöille, joilla on rangaistusaikaa jäljellä 1-2 vuotta. Kiskon kolmivaiheisen kuntoutusohjelman tavoitteena on turvata päihteettömyys, opetella päihteetön elämäntapa ja motivoitua elämänikäiseen kasvuun.

Sisältö: Yhteisöhoitoa varten tarvitaan oma suljettu asuinosa. Päihteettömyyttä tuetaan NA/AA-laisella toipumishjelmalla Daytop-pohjaisessa yhteisöhoitossa. Henkilökohtaista kasvua tuetaan transaktioanalyttisellä (TA) ryhmä- ja yksilöpsykoterapialla. Tässä ja Nyt -ryhmässä käsitellään oman päihdesairauden tunnistamista, myöntämistä ja hyväksymistä sekä pyritään liittymään yhteisöön. Ohjelma sisältää ryhmiä, luentoja, omaehtoista työskentelyä, jatkohoitoryhmiin (AA/NA) tutustumista (1-5 askeleet) ja toipumishjelmaan kiinnittymistä. Tunneryhmässä puretaan ja tunnistetaan tunteita sekä kartoitetaan muutostarpeet toisen vaiheen työskentelylle. Muuna aikana vangit osallistuvat vankilan työtoimintaan.

Toteutus: Ohjelma on käytössä Keravan vankilassa. Ohjelman kokonaiskesto on yksilöllinen, 1½ - 2 vuotta. Ensin osallistutaan I-vaiheeseen suljetussa vankilassa, II-vaiheeseen avolaitoksessa ja kolmanteen vaiheeseen vapautumisen jälkeen siviilissä; Kalliolan klinikoiden Kiskon perhe- ja jatkohoitoyksikössä tai yksilöllisesti rakennettuna omalla kotipaikkakunnalla.

Ohjelman I-vaihe on ollut käytössä myös vuodesta 2002 lähtien Pelson vankilassa ja II-vaihe Kestilän vankilassa, mutta Pelson vankilan toiminnan supistamisen ja määrärahojen vähyyden myötä näistä on päätetty luopua vuoden 2010 aikana. Ohjelmasta ei ole tehty varsinaista vaikuttavuustutkimusta, mutta Kalliolan klinikka on seurannut ohjelman käyneiden elämäntilannetta ohjelman suorittamisen jälkeen. Seurannan mukaan sekä siviili- että vankila-Kiskon loppuun asti suorittaneista noin 70 % on pysynyt raittiina.

3.2.4 Vaasan vankilan kristillisen päihdekuntoutusosaston ohjelma

Vaasan vankilan kristillisen päihdekuntoutusosaston ohjelma on Sininauhaliiton ja vankilan VP-projektin aikana yhteistyössä valmistama hoitomalli, joka on ainoa vankiloissa toteutettava kristillinen ohjelma.

Kohderyhmä ja tavoite: Vaasan vankilan kristillisen päihdekuntoutusosaston ohjelma on tarkoitettu vangeille, jotka ovat motivoituneita pääsemään irti päihteistä ja suhtautuvat myönteisesti hengellisiin asioihin. Ohjelman tavoitteena on vahvistaa alkanutta kuntoutusprosessia kohti päihteetöntä ja rikoksetonta elämäntapaa, antaa tietoa päihderiippuvuudesta ja tukea yksilöllisen kuntoutumisprosessin löytämistä, vahvistumista ja etenemistä.

Sisältö: Ohjelma toteutuu kristillisenä hoitoyhteisönä. Käytössä on sekä yhteisöllinen että uskonnollinen viitekehys. Ohjelmassa pyritään vaikuttamaan niihin sosiaalisiin ja kulttuurisiin kuvioihin, jotka ylläpitävät päihdeongelmaa. Kokonaisvaltainen kuntoutus toteutuu yhteisöllisten menetelmien, luentojen ja ryhmätyöskentelyn kautta. Ohjelmassa käytetään apuna 12 askeleen toipumishoitoa, jossa sisäistä eheytymistä rakennetaan elämäntapakaarityöskentelyn kautta sekä luomalla uusia selviytymisstrategioita. Päihteettömyyttä lähestytään elämänpituisena prosessina.

Kuntoutus toteutuu myös normaalien elämäntaitojen opetteluna ja vapautteen valmentautumisella.

Toteutus: Ohjelmaa toteutetaan kerran vuodessa Vaasan vankilassa 6 kuukauden pituisena osastoituna kuntoutusmuotona.

3.2.5 Kalterit taakse® -päihdekuntoutusohjelma

Kohderyhmä ja tavoite: Kalterit taakse® on päihdeongelmallisille ja rikostaustaisille henkilöille tarkoitettu strukturoitu hoito-ohjelma, jossa keskitytään päihde- ja rikoskierrettä ylläpitävien ajattelu- ja toimintamallien muuttamiseen. Hoito-ohjelma on kehitetty Järvenpään sosiaalisairaalan ja vankiloiden yhteistyönä.

Sisältö: Ohjelman teemoina ovat päihderiippuvuus ja sen seuraukset, epäsosiaalisen elämäntavan ilmenemismuodot, riskitilanteiden analysointi, erilaiset harjoitukset, esim. päätöksenteko ja jämäkkyys. Lisäksi opetellaan ongelmanratkaisutaitoja, arkielämän selviytymistaitoja ja riskitilanteiden hallintakeinoja sekä kehitetään seuraamusajattelua, opetellaan suunniteltua ajan käyttöä ja kehitetään sosiaalista tukiverkkoa. Lopuksi pohditaan ja elvytetään sosiaalisia arvoja monipuolisten tehtävien avulla (esim. moraaliset ristiriidat).

Toteutus: Menetelminä ovat ryhmäkeskustelut, harjoitukset, yksilö- ja ryhmätehtävät, rooliharjoitukset, luennot, videot ja toiminnallinen yhdessäolo. Ohjelma kestää noin 4 - 6 kuukautta. Tuntimäärä on yhteensä 120 tuntia.

Ohjelman käyttö laitoksissa vuonna 2009:

Etelä-Suomen rikosseuraamusalue: Keravan vankila, Riihimäen vankila

Länsi-Suomen rikosseuraamusalue: Turun vankila, Kylmäkosken vankila

Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalue: Konnunsuon vankila, Pelson vankila, Kestilän vankila, Sukevan vankila

Vuonna 2009 Kalterit taakse® -ohjelmaan oli osallistunut vankitietojärjestelmästä saatujen tietojen mukaan 94 vankia.

Ohjelmasta ei ole tehty vaikuttavuustutkimusta, mutta esimerkiksi Tarja Kallion tekemä artikkeli KT-kurssin toteutuksesta on julkaistu *Psykologia*-lehdessä¹² ja projektista on julkaistu loppuraportti¹³.

3.2.6 Matkalla muutokseen -päihdekuntoutusohjelma

Kohderyhmä ja tavoite: Matkalla muutokseen on Laukaan vankilan työryhmän kehittämä kognitiivinen ohjelma, joka on tarkoitettu henkilöille, jotka ovat tunnista-

¹² *Psykologia* 34 (3), 1999

¹³ Kalterit taakse vankien päihdehuollon kehittämisprojektin loppuraportti, 1999, A-klinikkasäätiö.

neet päihdeongelmansa ja päihdekuntoutustarpeensa ja ovat valmiita muutostyökentelyyn.

Sisältö: Ohjelman teemoina ovat päihdehistoria elämäkulussa, päihteiden käytön ja päihteettömyyden hyödyt ja haitat, tuki päihteettömyyteen, päihteiden käytön riskitekijät ja retkahduksenehkäisy.

Toteutus: Ohjelmaa käytetään pääasiassa avovankiloissa. Ohjelmaa voidaan toteuttaa pienryhmässä sekä soveltaen yksilötyönä. Ohjelma kestää 32 tuntia + 2 yksilöistuntia.

Ohjelman käyttö laitoksissa vuonna 2009

Etelä-Suomen rikosseuraamusalue: Suomenlinnan vankila

Länsi-Suomen rikosseuraamusalue: Hämeenlinnan vankila

Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalue: Laukaan vankila, Sulkavan vankila

3.2.7 Retkahduksen hoito-ohjelma

Kohderyhmä ja tavoite: Retkahduksen hoito-ohjelma on Vankisairaalan työntekijöiden valmistama hoito-ohjelma, joka on tarkoitettu vangeille, jotka ovat retkahaneet vankiloiden päihdekuntoutuksessa tai avolaitoksissa ja ovat motivoituneet retkahduksen käsittelyyn ja päihteettömyyteen. Retkahdushoito-ohjelman tavoitteena on retkahduskokemusten hoidollinen hyödyntäminen. Vanki saa palata takaisin hoito-ohjelmaansa, jos hoito on sujunut tuloksellisesti.

Sisältö: Retkahdushoito sisältää retkahdustapahtuman purun, oman päihderiippuvuuden syvällisemmän tiedostamisen ja retkahduksen hoidollisen ehkäisyn kognitiivisten terapiamenetelmien avulla. Työvälineenä ovat kirjalliset tehtävät, jotka käydään läpi keskusteluissa.

Toteutus: Retkahdushoito-ohjelmaa käytetään pääasiassa yksilötyössä, mutta ohjelmaa voidaan käyttää myös ryhmähoitona, jolloin ryhmässä voi olla korkeintaan viisi henkilöä. Retkahdushoito-ohjelman läpi vieminen kestää 2 - 3 viikkoa, jolloin keskusteluja on 2 - 3 kertaa viikossa.

Vankitietojärjestelmään ei ole vuonna 2009 ohjelman aloittaneita kirjattu lainkaan.

3.2.8 Yhteisökuntoutusohjelma (Sörkka-yhteisön mallin mukaan)

Kohderyhmä ja tavoite: Yhteisökuntoutusohjelma on tarkoitettu päihdeongelmallisille vangeille, jotka sitoutuvat yhteisöhoitoon ja haluavat päihteettömän ympäristön lisäksi apua päihdeongelmansa hoitoon. Rangaistusaikaa tulee olla vähintään 4 kuukautta jäljellä.

Sisältö: Yhteisökuntoutusohjelma pyrkii antamaan valmiuksia siviilielämää varten vahvistamalla itsetuntemusta ja seuraamusajattelua liittyen päihteettömään ja rikoksettomaan elämään. Yhteisöhoidon aikana pyritään löytämään uusia keinoja pa-

rempaan elämänhallintaan antamalla tietoa päihderiippuvuudesta. Ohjelma sisältää ryhmätoimintaa (mm. sosiodraamaa), tehtäviä, keskusteluryhmiä, toiminnallisia ryhmiä jne. Jokaisella vangilla on tukihenkilö, jonka kanssa hän käy yksilökeskusteluja.

Toteutus: Ohjelma on käytössä Helsingin vankilan päihdeettömällä osastolla. Ohjelman kesto on noin 4 - 8 kuukautta.

Ohjelmasta ei ole tehty vaikuttamistutkimusta, mutta sisällöllisesti ohjelmaa on kehitetty.¹⁴

3.3. Ohjelmat, joiden akkreditointiprosessi on kesken

3.3.1 MOVE!- parisuhdeväkivallan puheeksiotto-ohjelma

Kohderyhmä ja tavoite: Move! on Mikkelin vankilan ja VIOLA ry:n yhteistyönä vuodesta 2001 lähtien kehittämä puheeksiottomalli, joka on tarkoitettu henkilöille, joilla on väkivaltaista käyttäytymistä parisuhteessa ja jotka haluavat käsitellä sitä monimuotoisessa, räätälöidyssä ohjelmassa. Ohjelman tarkoituksena on auttaa henkilöä tunnistamaan väkivaltaista käyttäytymistään parisuhteessa ja sen seurauksia, kannustaa häntä keskustelemaan siitä ja problematisoimaan sitä sekä hakeutumaan avun piiriin.

Sisältö: Ohjelmassa annetaan informaatiota hoitomahdollisuuksista ja tehdään henkilökohtainen jatkosuunnitelma. Puheeksiotto perustuu ajatukselle, että omaa väkivaltaista käyttäytymistään voi oppia hallitsemaan ja että väkivallantekijä on itse vastuussa käyttäytymisestään.

Toteutus: Puheeksiottomallia toteutetaan yksilötyössä sisältäen puheeksiotto-osion seuloineen, johon voidaan liittää seurantaistunto. Osallistuja voi jatkaa ohjelmassa mikäli hänellä on seulonnassa ilmennyt parisuhdeväkivaltaa.

Move! -ohjelmaan oli kaiken kaikkiaan osallistunut vuoden 2009 loppuun mennessä yli 150 vankia, joista suurin osa on tuomittu väkivaltarikoksesta. Vuonna 2010 on Lapin yliopistolle myönnetty ohjelmaan kohdistuvaan tutkimukseen Oikeusministeriön. Ohjelmaa on käytetty lähinnä Mikkelin vankilassa.

3.3.2 Unbeatables -Lähisuhdeväkivallan katkaisuun motivoiva ryhmäohjelma

Lähisuhdeväkivaltaohjelma on keskipitkä kuntouttava ja väkivallan käytöstä luopumiseen tähtäävä motivoiva ryhmäohjelma. Ohjelman käyttöönotto perustuu 14.3.2006 julkaistuun työryhmän mietintöön, jossa esitetään että Suomeen on valmistettava oma ohjelma. Ohjelman valmistus tilattiin Palmeniasta, jossa sitä on kehitetty yhdessä Espoon Lyömättömän linjan kanssa. Ohjelman akkreditointiprosessi on vielä kesken.

Kohderyhmä ja tavoite: Lähisuhdeväkivaltaohjelma on tarkoitettu henkilöille, joilla on väkivaltaista käyttäytymistä parisuhteessa. Ryhmäohjelmalla pyritään vai-

¹⁴ Ks. esim. Tourunen, Jouni & Perälä, Jussi: Kohti kognitiivista yhteisöhoitoa? Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2004

kuttamaan parisuhdeväkivaltaa tehneiden miesten asenteisiin ja uskomuksiin, jotka ovat naisia ja kumppania syrjiviä ja halventavia.

Sisältö: Ohjelmassa miehiä motivoidaan väkivallattomuuteen ja väkivallan käsitteilyyn vapautumisen jälkeen antamalla heille tietoa jatkohoitomahdollisuuksista. Ohjelmalla autetaan miehiä tunnistamaan vääristyneitä uskomusjärjestelmiään ja muuttamaan niitä erilaisilla tehtävillä, ryhmäkeskusteluilla ja ohjaajien antamalla roolimallilla naisia kunnioittaviksi ja arvostaviksi. Tavoitteena on tukea miehiä purkamaan jäykkiä ja alistavia naisiin kohdistuvia rooliodotuksia ja luomaan joustavampia ja kunnioittavia asenteita naisia kohtaan.

Toteutus: Ohjelma sisältää 15 istuntoa. Menetelminä ovat ryhmäkeskustelut, harjoitukset, yksilö- ja ryhmätehtävät. Ohjelma kestää noin 2-3 kuukautta. Tuntimäärä on yhteensä 30 tuntia.

Suomen lähisuhdeväkivaltaohjelmasta on toteutettu kolme pilottiryhmää Helsingin vankilassa vuosina 2007 ja 2008. Tällöin ohjaajina toimivat Espoon Lyömättömästä linjasta kaksi työntekijää omalla toiminimellään. Ohjelmasta järjestetään ensimmäinen koulutus syksyllä 2010, jonka jälkeen se on tarkoitus ottaa käyttöön jokaisen rikosseuraamusalueen yhdessä laitoksessa.

3.3.3 Ajattelutaitoja työpaikalle (Thinking skills for workplace)

Ajattelutaitoja työpaikalle on englantilainen kognitiivis-behavioraalinen ohjelma, jonka ovat kehittäneet Janet McLellan ja Emma Preece. Ohjelman tekijänoikeudet omistaa IMPACT Development Partnership's Strategy Board.

Kohderyhmä ja tavoite: Ajattelutaitoja työpaikalle -ohjelma on tarkoitettu yhdyskuntapalvelua suorittaville, ehdonalaisvalvonnassa oleville ja vankeusvangeille, jotka ovat siirtymässä avolaitokseen, ehdonalaiseen vapauteen tai koevapauteen ja joilla on rangaistusajan suunnitelmassa työllisyyteen ja koulutukseen liittyviä tavoitteita. Ajattelutaitoja työpaikalle kurssin tarkoitus on parantaa rikoksentehtäjän ongelmanratkaisutaitoja, kriittistä ajattelua ja perspektiivinottamistaitoa sekä korostaa näiden taitojen käyttämisen tärkeyttä työpaikalla.

Sisältö: Ohjelman aikana käydään läpi ongelmanratkaisutaitoja, ajattelun virheitä, toisten huomioon ottamista, sosiaalisia taitoja työpaikalla sekä itsearvioidaan ja kerrataan ohjelman aikana opittuja asioita. Kurssi tähtää myös siihen, että rikoksentehtäjä kehittää erinäisiä sosiaalisia taitoja, jotka ovat hyödyllisiä työpaikalla.

Toteutus: Ohjelma sisältää 8 ryhmämuotoista istuntoa. Ohjelmaa on tähän mennessä pilotoitu Vanajan ja Turun vankiloissa.

3.3.4 Liikenneturvaohjelma

Kohderyhmä ja tavoite: Liikenneturvaohjelma on yhdyskuntapalveluun ratti-juopumuksesta tuomituille suunniteltu kokonaisuus, joka keskittyy päihtyneenä ajamisen kysymyksiin ja pyrkii vähentämään uusintarikollisuutta. Se on kehitetty yhteistyössä silloisen Kriminaalihuoltolaitoksen ja Liikenneturva-järjestön kanssa

korvaamaan viiden tunnin liikenneturvajaksoa, joka on ollut mahdollista sisällyttää tuomittuun yhdyskuntapalveluun lain astuttua pysyvästi voimaan v. 1997. Liikenneturvaohjelmaa ei ole tarkoitettu huumeriippuvaisille asiakkaille.

Sisältö: Ohjelman alussa on kaksi yhdyskuntaseuraamustyöntekijän toteuttamaa tuntia, joilla käsitellään asiakkaan kanssa tämän tilannetta ja rattijuopumuksia. Sitä seuraa kuusi tuntia osallistumista ryhmään, jota vetää Liikenneturvan kouluttaja. Lopuksi työntekijä jatkaa asioiden käsittelyä kahdella tunnilla asiakkaan kanssa. Ohjelmassa käsitellään ennalta määriteltäviä teemoja keskusteluin, tehtävin ja harjoituksin.

Toteutus: Ohjelman vaikuttavuuden kannalta tapaamiset kannattaa jakaa viikoittaisiksi, jolloin ohjelma kestää noin seitsemän viikkoa. Tällä perusteella käyttö tulee yleensä kyseeseen vähintään 50 tunnin pituisissa yhdyskuntapalveluissa. Ohjelma ei ole käytössä vankiloissa. Ohjelma on toistaiseksi vasta pilotointivaiheessa eikä sitä siten ole vielä akkreditoitu.

Vuonna 2009 päättyneissä seuraamuksissa 49 Liikenneturvaohjelman aloittanutta asiakasta 55 aloittaneesta suoritti ohjelman loppuun.

3.3.5 Ohjauspyörä-ohjelma

Kohderyhmä ja tavoite: Ohjauspyörä koostuu yhdyskuntaseuraamustoimistojen ja A-klinikoiden tai vastaavien päihdehuollon asiantuntijoiden toteuttamista tunnin pituisista tapaamisista yhdyskuntapalvelua suorittavan kanssa. Ohjelmaan osallistuminen ei edellytä päihdeongelman myöntämistä eikä 'valmista' motivaatiota. Päihdeongelman olemassaolosta ei ohjelman kuluessa väitellä. Sitä edellytetään, että yhdyskuntapalveluun tuomittu on ainakin jossain määrin huolissaan juopuneena ajamisestaan ja siksi valmis pohtimaan rattijuopumukseen liittyvää toimintaansa. Ohjelma voi silloin lisätä muutosmotivaatiota ja edistää muutosta.

Sisältö: Tunneilla käsitellään ennalta määriteltäviä teemoja keskustelun ja ohjelmaan kuuluvien tehtävien ja harjoitusten avulla. Tarkoituksena on luoda rattijuopumukseen liittyvästä käyttäytymisestä ja sen seurauksista realistinen kuva ja lisätä valmiutta tämän käyttäytymisen muutokseen. Ohjelmaa ei ole tarkoitettu huumeiden käyttäjille.

Toteutus: Ohjelman vaikuttavuuden kannalta sen tunnit kannattaa jakaa esim. viikoittaisiksi. Tarkoituksenmukaista on, että suorittaminen kestää vähintään kaksi kuukautta. Tällä perusteella käyttö rajautuu vähintään 60 tunnin yhdyskuntapalveluihin. Ohjelma ei ole käytössä vankiloissa. Ohjelma on toistaiseksi vasta pilotointivaiheessa eikä sitä siten ole vielä akkreditoitu.

Vuonna 2009 päättyneissä toimeenpanoissa Ohjauspyörän oli aloittanut yhdeksän asiakasta, joista seitsemän suoritti kurssin loppuun.

3.3.6 VINN -motivointi ja keskusteluohjelma naisille (VINN-samtalegruppe for kvinner)

Norjalainen VINN - motivointi ja keskusteluohjelma naisille kehitetty yleisohjelma, jota käytetään myös Ruotsissa, Tanskassa ja Venäjällä. Ohjelman ovat kehittäneet Torunn Højdahl ja Marna Störksen. Rikosseuraamusvirasto on saanut ohjelman käyttöönotto-oikeudet vuonna 2009.

Kohderyhmä ja tavoite: Ohjelma on tarkoitettu vankilarangaistusta tai yhdyskuntaseuraamusta suorittaville naisille. Ohjelma edellyttää, että naiset ovat valmiit jakamaan kokemuksiaan toisten kanssa, että he arvostavat muutoksen mahdollisuutta ja suhtautuvat avoimesti toisenlaisiin vaihtoehtoihin elämässä. Arviointikeskus ja ohjelmaa toteuttava vankila huolehtivat osallistujien haku- ja valintamenetelystä. Ohjelma soveltuu kuntoutujan muutos- ja kuntoutumisprosessin eri vaiheisiin. Ohjelmassa motivoidaan naisia muutokseen, joka auttaa avaamaan uusia vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia elämässä ja parantaa elämänlaatua sekä motivoi elämään ilman rikoksia.

Sisältö: VINN-ohjelman päämääränä on, että osanottajat voisivat laajentaa tietojaan ja taitojaan, lisätä itsetuntemusta ja sosiaalisia taitoja sekä uskoa omiin muutuskäyttöihinsä. VINN-ohjelman teemat ovat identiteetti ja käsitys omasta itsestä, avoimuus ja viestintä, rikollisuus, muutos ja valinta, talous, päihteet ja riippuvuus, seksuaalisuus ja rakkaus, lapset, suru ja menetys, viha, rajat, väkivalta, verkostot ja ihmissuhteet. Ryhmän ohjaaminen perustuu asiakaskeskeiseen neuvontaan, motivoivaan keskusteluun sekä muutosprosessin vaiheiden käsittelyyn. Ohjelman toteutuksessa painotetaan ryhmäprosessia ja sitä, että osallistujat saavat käsityksen omista voimavaroistaan ja oppivat käyttämään niitä muutostyöskentelyssä.

Toteutus: VINN ohjelma koostuu 14 eri teemasta. Ohjelmaa on mahdollista toteuttaa sekä yksilötyössä että ryhmämuotoisena. Lyhennetty ryhmäohjelma sisältää vähintään 24 tuntia pakollisia aihealueita ja 3 yksilökeskustelua. Pitkänä versiona toteutettava ohjelma sisältää 15 ryhmäistuntoa (45 tuntia) ja 4 yksilökeskustelua. Ryhmäistuntojen taajuus on 2 - 3 krt/vk.

Vanajan vankilassa käynnistettiin vuonna 2009 ensimmäinen VINN-ohjelman pilottiryhmä. Ohjelman kehittäjä Torunn Højdahl Norjasta valvoo ohjelman toteutusta vuoteen 2012 asti, johon mennessä ohjelma on akkreditoitava Suomessa.

3.4 Hyvänä käytäntönä hyväksytyt ohjelmat

Rikosseuraamuslaitos perusti vuonna 2009 Ohjelmatyön ohjausryhmän, jonka tehtävänä on huolehtia ohjelmatyön laadun varmistuksesta arvioimalla käyttöönotettavia ohjelmia rikosseuraamusalalla. Ohjelmatyön ohjausryhmässä pohditaan muun muassa rikosseuraamusalan ohjelmatarvetta ja ohjataan muutosvaihemalliin pohjautuvat motivointi ja vaikuttavuusohjelmat akkreditointimenettelyyn. Ohjelmatyön ohjausryhmä on hyväksynyt lokakuuhun 2010 mennessä seuraavat hyvät käytännöt:

3.4.1 Terve-kurssi

Kohderyhmä ja tavoite: Terve-kurssin on kehittänyt Kriminaalihuollon tukisäätiön kehittämishanke 2006-2009 ja sen kohderyhmänä ovat suonensisäisiä huumeita käyttäneet vangit. Kurssin ensisijaisena tavoitteena ei ole päihteiden käytön lopettaminen vaan tavoitteena on vähentää riskikäyttäytymistä sekä kannustaa itsestä ja toisista huolehtimiseen.

Sisältö: Kurssin aiheina ovat hepatiitit, hiv, yliannostus ja ensiapu, päihteet ja mielenterveys, pistämiseen liittyvät riskit, seksuaalisuus, päihdehoito ja terveysneuvonta. Keskeistä on käyttäjän omien kokemusten ja ongelmien esiin tuominen, tiedon kyseenalaistaminen, väärän tiedon purkaminen ja oikaiseminen.

Toteutus: Terve-kurssi on ryhmämuotoinen, informoiva ja strukturoitu kurssi, jossa keskitytään huumeiden käytön aiheuttamiin terveyshaittoihin. Ohjelma sisältää 8 ryhmäistuntoa. Ohjaajina suositellaan toimivan sairaanhoitaja sekä päihdeohjaaja työparina. Ohjelmaa voidaan käyttää myös yksilötyössä.

Terve-kurssin on kehittänyt ja tuottanut Kriminaalihuollon tukisäätiön kehittämishanke: Rangaistukseen tuomittujen huumeiden käyttäjien terveystieto- ja vertaistukiprojekti (Terve-hanke) vuosina 2005-2009. Ohjelma on hyväksytty *EMCDDA:n* (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction) hyvänä käytäntönä. Ohjelma on hyväksytty rikosseuraamusalalla käytettävänä hyvänä käytäntönä vuonna 2009.

Ohjelman käyttö laitoksissa vuonna 2009:

Etelä-Suomen rikosseuraamusalue: Keravan vankila, Jokelan vankila, Helsingin vankila, Vantaan vankila, Riihimäen vankila

Länsi-Suomen rikosseuraamusalue: Kylmäkosken vankila, Hämeenlinnan vankila, Turun vankila, Vaasan vankila

Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalue: Pyhäselän vankila, Naarajärven vankila, Sukevan vankila, Pelson vankila, Kuopion vankila

Terve-kurssille osallistui vuonna 2009 vankitietojärjestelmästä saatujen tietojen mukaan 30 vankia.

3.4.2 Oppimisvaikeuksista vapaaksi -käytäntö

Kohderyhmä ja tavoite: Oppimisvaikeuksista vapaaksi -työmenetelmä ei ole siis varsinainen ohjelma, vaan Kriminaalihuollon tukisäätiön Oppimisvaikeuksista vapaaksi -hankkeessa luotu yksilö- ja ryhmätyöhön sopiva hyvä käytäntö. Kansiota suositellaan käytettäväksi sellaisten asiakkaiden kanssa, joille oman oppimisen pohdinta on ajankohtaista ja tarpeellista. Työmenetelmän käyttö ei sinänsä edellytä, että asiakkaalla olisi diagnosoitavissa oppimishäiriötä.

Sisältö: Käsikirja koostuu erilaisista oppimiseen liittyvistä teemoista; oppimisvaikeudet, oppimistyylit, muisti, tarkkaavuus, itsetunto ja oppiminen, päihde- ja mielenterveysongelmien yhteydet oppimiseen sekä koulutus ja työ. Työmenetelmä

toimii ennen kaikkea informoivana ja motivoivana, mutta ei sellaisenaan korjaavana toimintamuotona. Kansiota voidaan käyttää joustavasti ja asiakkaan tarpeiden mukaan valikoiden.

Toteutus: Käytäntö soveltuu niin yhdyskuntaseuraamustoimistojen kuin vankiloidenkin käyttöön. Vankiloissa se soveltuu ensisijaisesti opinto-ohjaajien käyttöön, mutta myös muut erityistyöntekijät voivat hyödyntää sitä työssään. Kansio on suositeltava apuväline esimerkiksi työtoiminnassa ja tietyillä osastoilla käytettäväksi, kuten esimerkiksi tietyillä sitoumusosastoilla, joissa on varsin vähän tai ei lainkaan järjestettyjä toimintoja. Oppimisvaikeuksien käsittely ei saa ohittaa rangaistusajan suunnitelmassa asetettuja tavoitteita, kuten esimerkiksi päihdekuntoutusta tai uusintarikollisuutta vähentäviä ohjelmia.

4. Vankiloissa ja yhdyskuntaseuraamustoimistoissa akkreditoituun tai hyvänä käytäntönä hyväksytyyn toimintaan osallistuneet vuonna 2009 vankiloissa

Akkreditoitun tai hyvänä käytäntönä hyväksytyyn päihdekuntoutusohjelman vankiloissa aloitti 444 vankia. Muun uusintarikollisuuteen vaikuttavan toimintaohjelman aloittaneita oli 288 vankia. Osa näistä vangeista osallistui saman vuoden aikana moneenkin eri ohjelmaan. Ohjelman keskeyttäneitä ei ole tässä tilastoitu, mutta keskimäärin kuntoutus vankilassa keskeytetään harvemmin kuin siviilissä, koska vangit ovat paikalla ja ohjelmaan osallistumisella on merkitystä heidän rangaistusajan suunnitelmaansa sekä sitä kautta esimerkiksi avoimempiin olosuhteisiin siirtymiseen.

Akkreditoitujen ja muiden edellä mainittujen ohjelmien lisäksi vankiloissa toteutetaan monenlaista sosiaalista kuntoutusta ylläpitävää toimintaa, jonka ensisijainen tavoite ei ole uusintarikollisuuteen vaikuttaminen vaan toiminnan tavoitteena on ylläpitää tai lisätä vangin arkielämän taitoja ja sosiaalisia valmiuksia, auttaa häntä ohjautumaan ammatillisiin opintoihin tai työelämään taikka muuten valmistautumaan vapautumista varten. Muu sosiaalinen kuntoutus käsitteen alle on koottu kaikki arkielämän taitoihin tähtäävä toiminta, perheleirit, erilaiset isä-lapsiryhmät, vapauttamiskurssit, akkreditoimattomat päihdekurssit, toiminnalliset kurssit yms.

Muu sosiaalinen kuntoutus voi olla ryhmämuotoista toimintaa tai yksilötyötä. Tavallisesti muun sosiaalisen kuntoutuksen sisältöä ei ole sen tarkemmin määritelty, joten sisällöllisesti se voi olla hyvinkin vaihtelevaa. Vankiloissa on edelleen käytössä jonkin verran akkreditoimattomia ohjelmia, vaikka lähtökohdana onkin ollut useamman vuoden se, että käytetään vain akkreditoituja tai hyvänä käytäntönä hyväksytyjä ohjelmia. Muuhun sosiaaliseen kuntoutumiseen tähtäävän toiminnan vankiloissa aloitti 528 vankia.

Kaiken kaikkiaan kuntoutukseen aloitti 1260 vankia. Tässä luvussa ei ole huomioitu esimerkiksi valmentavaa koulutusta tai kuntouttavaa työtoimintaa, jotka sisällöllisesti usein ovat sosiaalista kuntoutusta.

Tavoitteelliseen ohjelman tai muuhun sosiaaliseen kuntoutumiseen vankiloissa vuonna 2009 osallistuneet

Osallistuneet	2009
Päihdekuntoutusohjelmat	444
Uusintarikollisuuteen vaikuttavat toimintaohjelmat	288
Muu sosiaalinen kuntoutus	528
Yhteensä	1260

Ohjelmiin osallistuminen yhdyskuntaseuraamustyössä vuonna 2009

Osallistuminen v. 2009 päättyneissä seuraamuk- sissa	
VKM	132
Suuttumuksen hallinta (myös yksilö)	40
Liikenneturvaohjelma	55
Ohjauspyörä	9
Yhteensä	236

5. Rikosseuraamusalan ohjelmatyön laadunhallinta

Rikosseuraamusalalla on tärkeää, että vankiloiden ja yksiköiden johto luo edellytykset ohjelmiin liittyvälle laadunvarmistukselle ohjelmaintegriteetin varmistamiseksi. Laadunvarmistuksessa tulee huomioida laadunvarmistuksen arviointimenetelmien tarkoituksenmukaisuus, sopivuus ja yhtenäisyys. Ohjelmatyön toteuttamisen tukena on oltava riittävä menetelmä.

Rikosseuraamusalalla käytettäviin ohjelmiin on pyritty luomaan yksilökohtaiset laadustandardit. Cognitive Skills-ohjelman laadustandardit sisältyvät käsikirjaan. Suut-tumuksen hallinta -kurssin ja Kalterit taakse -ohjelman laadustandardit ovat valmistuneet alkuvuodesta 2010 ja Omaehtoisen muutoksen ohjelmaan laadustandardeja ollaan parhaillaan luomassa. Lähtökohtaisesti laadustandardit ovat hyvin samantyyppiset useissa vaikuttavuusohjelmissa, mutta niiden pituuden ja ominaispiirteiden vuoksi joitain pieniä ohjelmakohtaisia eroavaisuuksia on olemassa.

Lähtökohtaisesti kaikkia ohjelmia koskevat rakenteellisesti seuraavat asiat:

- Yksiköt sopivat hyvissä ajoin ohjelman toteutuksesta, varaavat käytettävät resurssit ja tiedottavat muita.
- Ohjelmasta tiedotetaan avoimesti yksikön sisällä.
- Ohjelman järjestämistä varten tarvittavat välineet, materiaalit, tietotekniikka yms. ovat asianmukaiset.
- Ohjaajien käytettävissä on toimiva työtila, jossa ohjelmia toteutetaan.
- Ohjaajille varataan riittävästi työaika ohjelman esivalmisteluihin, ohjaamiseen, arviointiin ja kirjaamiseen.
- Ohjaajat osallistuvat ohjelmaan liittyvään täydennyskoulutukseen. Valtakunnallisia ohjelmakohtaisia täydennyskoulutuspäiviä järjestetään keskimäärin joka toinen vuosi. Lisäksi eri ohjelmissa toteutetaan alueellisia täydennyskoulutuspäiviä. Ohjelmatyön seminaari toteutetaan joka vuosi.
- Ohjelmaan osallistujat valitaan käyttäen kriteerinä ohjelman tarpeellisuutta kyseisille osallistujille.
- Aloittavan ryhmän maksimi- ja minimikoko on määritelty (yleensä 5-8 osallistujaa).
- Ohjelman suorittaneet saavat kurssitodistuksen.
- Ohjelman suorittaneilta kerätään kirjallinen väliarviointi ja loppuarviointi.
- Ohjaajina toimivat vain ohjelmakohtaisen koulutuksen saaneet henkilöt
- Ryhmämuotoista ohjelmaa ohjaa pääsääntöisesti kaksi henkilöä ja varalla on lisäksi yksi sairaustapausten tai muiden poissaolojen varalta.
- Ryhmämuotoinen ohjelma kestää tietyn ajan ja se toteutetaan ohjelman ominaispiirteet huomioiden tasaisesti rytmitettyinä tavallisesti 2 - 3 kertaa viikossa.
- Ohjelma perustuu strukturoituun käsikirjaan, johon ohjaaja on perehtynyt hyvin ja noudattaa sen toteutusta omalla persoonallisella työtoteutuksellaan. Kyseessä ei siis ole vapaamuotoinen keskustelutilaisuus vaan ohjelma toteutetaan käsikirjaa noudattaen.
- Ohjaajien on peruskoulutuksesta tai kokemuksesta huolimatta osallistuttava aina ohjelmakohtaiseen koulutukseen ennen kuin voi toimia ohjaajana.
- Yksiköt ohjaavat tarvetta vastaavan määrän työntekijöitä hakeutumaan koulutukseen.

- Mikäli ohjelman ohjaaja ei ole tiettyyn aikaan (tavallisesti 1-2 vuotta) ohjannut ryhmämuotoista ohjelmaa, hänen tulee päivittää osaamisensa tilanteen ja tarpeen mukaan.
- Ohjelman ohjaajille on tarjolla riittävä tukijärjestelmä ohjelman ohjaamisessa.
- Ohjelmatyöhön liittyvät kirjalliset merkinnät ja dokumentoinnit tietojärjestelmiin tehdään asianmukaisesti.

Tutkimuksissa on havaittu asiakkaan ja ohjaajan välisen työskentelysuhteen olevan yksi keskeinen tekijä ohjelman vaikuttavuudessa. Ohjaajan vuorovaikutukselliset ominaisuudet, kuten empatia, aitous, osallistujan kunnioittaminen, konkreettisuus sekä tasapuolinen kohtelu ovat vaikuttavia tekijöitä. Työntekijän on kyettävä työskentelemään osallistujan kanssa riippumatta siitä, mikä on hänen rikoshistoriansa. Lisäksi työntekijältä vaaditaan muun muassa sitä, että hän kykenee asettamaan osallistujalle rajoja ja samanaikaisesti huomioi tämän henkilökohtaiset tarpeet. Työntekijältä vaaditaan siis valmiuksia hyvin laaja-alaiseen, mutta silti konkreettiseen ja kohdentuvaan työskentelyyn.

Metodituki työskentelyssä kiinnitetään erityisesti huomiota ohjelman integriteettiin, ohjaajan ohjaustyyliin ja ohjaajan valmiuksiin toimia ohjaajana. Tällöin arvioidaan muun muassa seuraavia asioita:

Ohjelman integriteetti: Noudatetaanko ohjelman käsikirjaa, käytetäänkö ohjelmassa tarkoituksenmukaisia harjoituksia ja tehtäviä, noudatetaanko harjoituksissa aikataulua, ohjeistetaanko harjoitukset riittävän hyvin, käytetäänkö ohjelmassa vain ohjelmakäsikirjan mukaisia harjoituksia, ymmärtääkö ohjaaja istuntojen tavoitteen ja tarkoituksen riittävän hyvin, saako ohjaaja osallistujat ymmärtämään istunnon tavoitteen ja tarkoituksen.

Ohjaajan ohjaustyyli: Osoittaako ohjaaja empatiaa ja kunnioitusta osallistujia kohtaan, käyttääkö ohjaaja avoimia kysymyksiä, kuunteleeko ohjaaja osallistujia, tekeekö ohjaaja yhteenvetoja, antaako ohjaaja osallistujille riittävästi tilaa, antaako ohjaaja palautetta, painottaako ohjaaja muutospuhetta, vahvistaako ohjaaja osallistujien puhetta verbaalisesti ja non-verbaalisesti.

Ohjaajan valmiudet toimia ohjaajana: Osaako ohjaaja soveltaa harjoituksia osallistujille sopivalla tavalla, puhuuko ohjaaja riittävän selkeästi, toimiiko ohjaaja viestinnällisesti sopivalla tavalla, saako ohjaaja osallistujat aktiivisesti osallistumaan, antaako ohjaaja palautetta verbaalisesti ja non-verbaalisesti, rohkaiseeko ohjaaja osallistujia käsittelemään harjoituksia heidän omasta elämäntilanteestaan käsin, osaako ohjaaja soveltaa teoriaa käytäntöön, toimiiko yhteistyö toisten ohjaajien kanssa hyvin, tuntee ohjaaja omat rajansa eikä kerro osallistujille omista henkilökohtaisista asioistaan.

6. Rikosseuraamusalan ohjelmatoiminnan vaikuttavuus

Rikosseuraamusalan ohjelmatyöhön liittyy aina kysymys siitä, onko ohjelmatoiminta ollut vaikuttavaa. Siksi ohjelmatyössä pyritään käyttämään vain sellaisia ohjelmia joiden vaikuttavuudesta on tutkimusnäyttöä. Kansainvälistä tutkimusnäyttöä eri ohjelmista on usein saattavilla, mutta Suomessa kehitettyjen toimintaohjelmien vaikuttavuudesta ei tiedetä vielä riittävästi. Suomessa on tehty vaikuttavuustutkimusta esimerkiksi vankiloiden ulkopuolisesta päihdekuntoutuksesta vain harvasta kuntoutusmuodosta. Tutkimusten vähäisyyden syynä on se, että vaikuttavuus ei ole täysin yksiselitteisesti osoitettavissa, sillä on pohdittava miten arvioidaan vaikuttavuutta ja minkälaisia kriteereitä ja standardeja tulisi käyttää mitattaessa onnistuneisuutta? Minkälainen vertailuaineisto tai verrokkiryhmä on tarpeen vaikuttavuuden arvioimiseksi ja miten nuo tiedot ja/tai ryhmät tulisi valikoida? Mitkä ovat ne menetelmät, joita käytetään mitattaessa vaikuttavuutta tai epäonnistumista?

Tutkimusasetelmassa parhain keino on satunnaistaa henkilöt koe- ja verrokkiryhmiin. Verrokkiryhmän valintaan liittyy kuitenkin sekä eettisiä että käytännön ongelmia. Verrokkiryhmä tulisi muodostaa sellaisista rikoksentekeijöistä, jotka on arvioitu sopiviksi ohjelmaan, mutta jotka jäävät kuitenkin - jostain syystä - sen ulkopuolelle. Nämä syyt voivat olla esimerkiksi se, että vanki siirretään toiseen vankilaan, missä kyseistä ohjelmaa ei ole tai hän voi vapautua ennen ohjelman aloittamista. Usein verrokkiryhmään on vaikea löytää sopivia henkilöitä ja usein se jää koeryhmää pienemmäksi. Sen lisäksi, että koeryhmän ja verrokkiryhmän jäsenet on arvioitu sopiviksi ohjelmaan tulee heidän taustatekijänsä olla mahdollisimman yhteneväiset. Ohjelmatoimintaan sopivaa ja motivoitunutta henkilöä ei kuitenkaan voida jättää ohjelmasta pois sillä perusteella, että hänet valitaan verrokkiryhmään. Kun satunnainen verrokkiryhmään jako ei ole mahdollista, tehdään kvasikokeellinen tutkimus, jossa tutkittujen ryhmien vertailukelpoisuus pyritään takaamaan harkitun samaistamisen eli matsaamisen avulla. Kullekin koeryhmän jäsenelle etsitään tällöin mahdollisimman samanlaiset lähtöarvot omaava vertaisryhmän vastinpari vankitietojärjestelmästä.

Viime kädessä ohjelman vaikuttavuus on arvovalinta. Vaikuttavuus voidaan nähdä monen asteisena: motivoituminen jatkamaan ongelman käsittelemistä on myös vaikuttavuutta, vaikka esimerkiksi huumeiden käyttö ei vielä olisi kokonaan lakannut. Arvovalinnoilla on kuitenkin merkitys vaikuttavuuden tarkastelussa. Keskustelua käydään muun muassa siitä onko rikosten lieveneminen vaikuttavuutta, jos esimerkiksi aikaisemmin vakavaan väkivaltaan syllistyneen väkivallan käytön tiheys harvenee merkittävästi, väkivaltarikokset muuttuvat omaisuusrikoksiksi tai vankilaan palaaminen yhdyskuntaseuraamukseksi. Onko osittainenkin vaikuttavuus huomioitavissa vai voidaanko minkäänlaista kompromissia esimerkiksi vakaviin rikoksiin syllistyneiden kohdalla ylipäätään tehdä?

Useimmissa tapauksissa toimintaohjelmiin osallistuminen ei yksinään ratkaise esimerkiksi vankilasta vapautuvan ongelmia ellei vankeusajan jälkeisten elinolojen järjestämiseen kiinnitetä erityistä huomiota. Vankilassa tapahtuvat kuntoutusjaksot muodostavat vain yhden vaiheen ihmisen elämässä, ja siksi niiden tarkasteleminen erillisinä koko prosessista ei juurikaan kerro ohjelmien vaikuttavuudesta. Varsinkin kun tiedetään, että kuntouttava toiminta on lähes aina tuloksetonta, jos kuntoutuksella ei ole jatkoa vapaudessa, eikä vapautuvalla ole asuntoa, työtä ja kohtuul-

lista toimeentuloa. Jos ongelmakäyttöön ja rikollisuuteen kietoutuneen alakulttuurien tilalle ei kuntoutuksen jälkeen ilmaannu korvaavia sosiaalisia verkostoja, niin hyväkään kuntoutus ei tuota tuloksia. Olennaisen tärkeää on se, että vangin koti-tai asuinkunnan eri toimijat huolehtivat osaltaan apua tarvitsevan vangin palvelu- ja kuntoutustarpeesta vankilasta vapautumisen jälkeen. Tästä syystä vankeusajan jälkeen tulisi taata vapautuvalle tarvittavat tukipalvelut ja mahdollisuus esimerkiksi tuettuun asumiseen.

Korkea uusimisriski kertoo usein siitä, että rikoksentekijällä on useita kriminogeenisia riskitekijöitä, joihin vaikuttamisen tulee laajamittaisesti kohdentua riittävän pitkän ajan. Tärkeä edellytys ohjelmien vaikuttavuudelle on, että ne suoritetaan loppuun, sillä ohjelmien keskeyttäminen saattaa nostaa uusimisriskiä, mistä syystä on tärkeää arvioida henkilön osallistumismotivaatiota ennen ohjelman aloittamista. Ei ole realistista odottaa toimintaohjelman yksinään tuottavan niitä valmiuksia, joi-ta tarvitaan rikollisesta elämäntavasta irrottautumiseen ja kiinnittymiseen ”nor-maaliin” elämään. Mitä korkeampi uusimisriski rikoksentekijällä on, sen moni-puolisempaa, intensiivisempää ja systemaattisempaa tulee vaikuttamisen rangaistus-ajana olla. Tällöin korostuu myös yhteistyön merkitys eri toimijoiden välillä.

Vaikuttavuusarviointeja tehdään usein eri ohjelmien kohdalla esimerkiksi rikosten uusimisen (residivismin) näkökulmasta. Tämä on ymmärrettävää, koska ohjelmien perimmäisenä ajatuksena on vaikuttaa juuri uusintarikollisuuden vähenemiseen. Uusintarikollisuus ja siihen vaikuttaminen ovat myös kriminaalipoliittisen päätök-senteon kannalta keskeinen kysymys. Määritelmänä uusintarikollisuus on kuitenkin varsin sumearajainen käsite, sillä tuomitsemiskäytäntöjen takia vankilaan voidaan palata vapautumisen jälkeen useasta eri syystä. Epäselvää on tarkoitetaanko uusin-tarikollisuudella uutta rikosta vapautumisen jälkeen, uutta lainvoimaista tuomiota vanhoista rikoksista tai yksiselitteisesti vain vankilaan palaamista. Uusiin rikoksiin syyllistyminen ei muutenkaan ole paras keino tuloksellisuuden arvioinnissa, sillä käytettävissä olevat poliisin tietoon tulleet rikokset eivät kerro ihmisen todellista elämäntilannetta. Uusintarikollisuuden tarkastelu antaa varsin vähän tietoa ihmisen kokonaisvaltaisesta elämäntilanteesta, eikä niiden tietojen perusteella voida vetää automaattisesti johtopäätöksiä ohjelmityön vaikuttavuudesta.

7. Rikosseuraamusalan ohjelmatoiminnan haasteet

Erilaisia toimintaohjelmia on rikosseuraamusalalla toteutettu Suomessa yli 10 vuot-ta, mutta silti ohjelmityön toimintaperiaatteita eivät eri henkilöstöryhmät vielä-kään tunne riittävästi. Yllättävän usein henkilökunnalla on väärinkäsityksiä ohjel-matoiminnan luonteesta. Kansainvälistä tutkimusta tunnetaan huonosti tai sen ei uskota olevan relevanttia Suomessa. Koko henkilökunnan perusasioiden tuntemus muutostyöskentelystä ja tuki ohjelmityölle on kuitenkin ensiarvoisen tärkeää oh-jelmia toteutettaessa. Ohjelmien toteuttaminen ei saa jäädä yksittäisten työntekijöiden aktiivisuuden ja jaksamisen varaan, vaan se on johdon ja samalla koko or-ganisaation asia.

Rikollista käyttäytymistä ja siihen vaikuttamista on tutkittu kansainvälisesti varsin paljon. Pitempiaikaisia vaikutuksia saadaan, mikäli rangaistusajan suorittamisen

aikana pystytään vaikuttamaan yksilön ajatteluun ja kykyyn säädellä omaa toimintaansa. Rikosseuraamusalan työtä ohjaa myös käsitys yksilön mahdollisuudesta muuttua ja kasvaa. Tavoitteena on edetä ulkoisesta kontrollista sisäiseen vaikuttamalla kriminogeeneisiin tekijöihin. Monet ovat kuitenkin sitä mieltä, että erilaiset kuntouttavat ohjelmat eivät tuota tulosta, jos yksilö on valinnut rikollisen elämäntavan. Lähtökohtana tällöin lienee, että motivaation puute käsitetään pysyväksi ominaisuudeksi, jota ei voi muuttaa. Ihmisten on kuitenkin mahdollista luopua aiemmista toimintatavoista, niitä tukevista ajatuksista, uskomuksista ja lähipiiristä.

Ohjelmatyön toteuttamisen laajamittaisena esteenä on resurssien puute. Suomessa ohjelmatyötä toteutetaan pääasiassa oman työn ohessa. Henkilöstöä, jonka työ suuntautuisi vain ohjelmatyöhön ei juurikaan ole, kun taas esimerkiksi Ruotsissa keskitetään henkilöstöresursseja yksilöidysti ohjelmatyön. Ohjelmatyön rooli nähdään usein toisarvoisena, jolloin toimintaa ohjaa ajatus, että ohjelmia toteutetaan mikäli muilta töiltä ehditään. Jos laitoksessa on vain yksi ohjaaja niin se ei vielä mahdollista hänen osallistumisestaan ohjelmatyöhön, sillä lähes kaikki ryhmämuotoiset ohjelmat vaativat aina vähintään kaksi ohjaajaa. Päihdetyöhön keskittyviä ohjaajia vankiloissa on jonkin verran, mutta usein he suuntaavat työpanoksensa yksilötyöhön.

Suomessa vallitseva käytäntö on ollut, että eri henkilöstöryhmillä koulutustaustasta riippumatta on mahdollisuus osallistua ohjelmatyöhön. Esimerkiksi Ruotsissa ja Englannissa useimpien ohjelmien toteutuksessa vaadittava koulutustaso on huomattavasti korkeampi - usein vaaditaan akateeminen loppututkinto. Rekrytoitaessa ohjaajia tulee kiinnittää erityistä huomiota ohjaajien kykyihin, taitoihin ja sopivuuteen. Ohjaajalla on erittäin suuri merkitys ohjelman vaikuttavuudessa. Vaikka ohjelma itsessään olisi kuinka hyvä, niin se ei riitä, jos ohjaajan vuorovaikutustaidot ovat huonot tai kyky omaksua ohjelmassa noudatettavat periaatteet ovat puutteelliset. Ohjaajalle tulee antaa mahdollisuus kehittyä työssään ja tässä täydennyskoulutuksella ja muilla tukimuodoilla on keskeinen merkitys.

Uusintarikollisuuteen vaikuttavien ohjelmien toteutuksessa ohjaus tavallisesti toteutetaan menetysten muodossa eli jokaisella ohjelmaa toteuttavalla tulee olla mahdollisuus saada tukea siihen, että hän osaa toteuttaa ohjelmaa siten kuin on tarkoitettu. Menetysten tehtävänä on antaa palautetta integriteetistä, ohjaajan ohjaustyylistä sekä valmiudesta toimia ohjaajana. Tavallisesti menetystuki koetaan erittäin tärkeänä tukimuotona ja sillä on myös suuri merkitys ohjelmien vaikuttavuutta tarkasteltaessa, jotta ollaan varmoja siitä, että ohjelmaa toteutetaan oikealla tavalla.

Rikosseuraamusalan alalietulokoulutuksessa ohjelmatyötä tulisi tehdä paremmin tunnetuksi. Eri ohjelmiin koulutettaessa saattaa olla vaikeuksia saada koulutusryhmää koottua, jolloin vaarana on, että ohjelmatyöhön sopimattomatkin saavat pätevyyden toimia ohjaajana. Myös toteutettava palkkapolitiikka vaikuttaa siihen, että ohjelmatyöhön on vaikea rekrytoida henkilöstöä. Kaikki koulutetut ohjaajat eivät käytännössä ohjaa ohjelmia. Ongelma on kaksisuuntainen, sillä monet ohjelma-koulutuksen saaneista olisivat sopivia ja halukkaita osallistumaan ohjelmatyöhön, mutta heille ei anneta siihen mahdollisuutta oman perustehtävän ohessa. Jotkut ohjelmatyöhön koulutautuneet saattavat kokea työn liian raskaana, jolloin heillä pitää olla mahdollisuus vetäytyä pois toiminnasta kokonaan tai ainakin joksikin ai-

kaa. Eri ohjelmiin kouluttautunutta henkilöstä tulisi olla riittävästi, jotta ohjaajina ei käytetä tähän tehtävään sopimatonta henkilöstä.

Toiminnot tulisi kohdentaa periaatteella "korkea riski, paljon vaikuttamista, matala riski, vähän vaikuttamista". Rekrytointivaiheessa arviointi ei saa perustua pelkästään työntekijän subjektiiviseen näkemykseen, vaan rikosentekijän riski ja tarve tulee arvioida objektiivisilla menetelmillä. Ohjelmiin rekrytointiin ei paneuduta riittävän huolellisesti. Välttämättä pelkkä moniste ilmoitustaululla ei riitä, vaan osallistujien rekrytointi vaatii pitkäaikaista motivointityötä, johon eri henkilöstöryhmien tulisi osallistua. Laitoksissa ei välttämättä tunneta ohjelmien sisältöä eikä kohderyhmää riittävän hyvin jolloin ohjelmiin valikoituu sinne kuulumattomia henkilöitä. Joskus taas mukaan otetaan kaikki kiinnostuneet tarpeesta riippumatta, jotta kurssi saadaan aloitettua. Riittävästi ei myöskään kiinnitetä huomiota vastaanottavuuden (kognitiiviset taidot, oppimiskyky, persoonallisuuden piirteet, motivaatio jne.) arviointiin, vaikka se määrittää mm. sen, mitkä tekijät edistävät tai heikentävät osallistumista ja millaisia oppimismenetelmiä tulisi painottaa.

Uusintarikollisuuteen vaikuttavat toimintaohjelmat on tarkoitettu ensisijaisesti niille, joiden riski syyllistyä rikoksiin on keskiparhaa tai korkea. Erityisen ongelmallinen ryhmä on järjestäytyneeseen rikollisryhmään kuuluvat, joita saattaa olla vaikea saada aidosti motivoitumaan uusintarikollisuutta vähentävään toimintaan tai turvallisuussyistä heitä ei voida sijoittaa ryhmämuotoiseen toimintaan. Motivaatio on keskeinen kiistakysymys uusintarikollisuuteen vaikuttamisessa. Vastaus on monimutkaisempi kuin kysymyksenasettelu, onko tekijällä halua lopettaa lainvastaiset tekonsa. Kuitenkin myös näillä korkeariskisillä, jotka ovat vilpittömästi lähteneet kyseenalaistamaan omaa elämäntilannettaan ja käyttäytymistään sekä ovat motivoituneet ohjelman käymiseen, tulisi olla mahdollisuus osallistua toimintaohjelmiin.

8. Rikosseuraamusalan ohjelmatoiminnan kehittäminen

Ohjelmatoiminta on 1990-luvulta lähtien vakiintunut kansainvälisesti yhdeksi niistä menetelmistä, joilla pyritään edesauttamaan rikollisesta elämäntavasta irtaantumista. Suomi on seurannut tiiviisti kansainvälistä kehitystä ohjelmatoiminnassa sekä pyrkinyt kehittämään toimintaa kansainvälisten suositusten mukaisesti. Vuonna 2008 luodut *Rikosseuraamusalan ohjelmatoiminnan linjaukset* määrittelevät periaatteet rikosseuraamusalan ohjelmatoiminnalle, joita seuraavassa on täydennetty. Tulevaisuudessa ohjelmatoimintaa tulisi kehittää huomioimalla mm. seuraavia asioita:

- Ohjelmatoiminnan tulee olla valtakunnallisesti suunnitelmallista, kattavaa, yhteneväistä sekä ohjelmatoiminnan periaatteiden mukaisesti toteutettua jokaisella alueella.
- Ohjelmien implementointiin eli niiden liittämiseen osaksi organisaation muuta toimintaa tulee kiinnittää huomiota.
- Tavoitteena on, että ohjelmatoiminnassa käytetään jatkossa vain akkreditoituja tai hyvänä käytäntönä hyväksytyjä ohjelmia. Ellei käytössä olevaa ohjelmaa akkreditoida, tulee sen käytöstä luopua tai se tulee vaihtaa hyväksytyyn akkreditoituun ohjelmaan.

- Tärkeää on, että ne ohjelmat, joiden akkreditointiprosessi on vielä kesken osallistuvat hyväksymismenettelyyn mahdollisimman pian.
- Myös jo akkreditoitujen ohjelmien kehittämistyöhön ja laadunvarmistukseen tulee suuntautua ennemmin kuin uusien ohjelmien suunnitteluun ja käyttöönottoon. Hyväksytyt ohjelmat tulee saada jatkossa uusintakäsittelyyn viimeistään neljän vuoden päästä niiden käyttöönotosta.
- Tarkoituksenmukaista on käyttää myös sosiaaliseen kuntoutumiseen tähtääviä toimintamuotoja, joiden ensisijainen tavoite ei ole uusintarikollisuuteen vaikuttaminen vaan esimerkiksi toimintakyvyn ylläpito. Näidenkin toimintamuotojen sisällön tarkastelu on tärkeää.
- Tulevaisuudessa alalla tullaan entistä enemmän käyttämään myös ulkopuolisten toimijoiden valmistamia ohjelmia. Myös näiden toimintamuotojen sisällön tarkastelu on tärkeää.
- Ohjelmatyössä on tarkoituksenmukaisinta hyödyntää kansainvälisiä ohjelmia joiden vaikuttavuudesta on tutkimusnäyttöä. Kansainvälisistä ohjelmista jotkut ovat lisensoituja eli niiden käyttöoikeuksista tulee maksaa tekijälle korvaus. Joidenkin ohjelmien materiaalit ovat vapaasti käytettävissä, mutta tavallisesti käyttöönottovaiheessa ohjaajien koulutus ostetaan ohjelman kehittäjältä.
- Ohjelmatoiminnasta valmistuu paljon kansainvälisiä tutkimuksia ja uusia ohjelmia kehitetään maailmalla koko ajan, siksi kansainvälisten yhteyksien ylläpitäminen on hyvin tärkeää.
- Rikosseuraamusalan ohjelmatoiminnasta on Suomessa tehty hyvin vähän vaikuttavuustutkimusta. Myös Suomessa tulee käynnistää laajamittaisesti tieteilisiin kriteereihin perustuvaa ohjelmatoiminnan vaikuttavuuteen kohdistuvaa tutkimusta.
- Ohjelmiin osallistujien volyyymia tulee nostaa, aktiivisia ohjaajia tulee saada lisää ja ohjaajille tulisi varata riittävästi työaikaa ohjelmatyön toteutukseen.
- Jokaiselle ohjelmalle tulisi nimetä vastuuhenkilö, joka vastaisi muun muassa ohjelman koordinoinnista, laadunvarmennuksesta, alueellisesta koulutuksesta, sekä vertais- ja menetysten järjestämisestä.
- Tulevaisuudessa ohjelmatyö tulee organisoida siten, että koulutetut ohjaajat voivat pääsääntöisesti keskittyä pelkästään ohjelmatyöhön. Tällöin he keskittyvät tiettyjen ohjelmien ohjaamiseen ja voivat joustavasti toteuttaa ohjelmia useassakin oman rikosseuraamusalueensa laitoksessa tai muussa yksikössä.
- Ryhmien perustamista helpottaa, kun yhdyskuntaseuraamusasiakkaille ja avoliatokissa oleville vangeille järjestetään yhteistä ohjelmatoimintaa. Tällöin myös ohjelmatyötä voitaisiin systemaattisemmin toteuttaa ja resursoida ja se olisi tehokkaampaa, kun asiakkaat ja vangit pääsisivät harjoittelemaan ohjelman aikana oppimiansa taitoja.
- Tärkeää on varmistaa ohjelmien menetyskustannukset. Menetyskustannuksien hoitaminen tulee huomioida työajan suunnittelussa sekä palkkauksessa.
- Täydennyskoulutuspäiviä pidetään eri toimintaohjelmien ohjaajille joka toinen vuosi. Ohjelmatyön päivät pidetään kerran vuodessa ja tarkoitus on, että niille osallistuvat kaikki ohjelmatyössä mukana olevat henkilöt sekä heidän esimiehensä.

Liite 1: Akkreditoitavien ohjelmien kriteerit

Muutosprosessin kuvaaminen

Ohjelman tulee perustua selkeälle muutosmallille, jonka on todettu tieteellisellä tutkimuksella vaikuttavan rikollista käyttäytymistä ylläpitäviin kriminogeeneisiin tekijöihin.

Ohjelman taustalla oleva teorianmalli on useimmiten kognitiivis-behavioraalinen, koska sen on todettu parhaiten vaikuttavan kriminogeeneisiin tekijöihin, mutta myös muiden teoreettisten mallien käyttö on mahdollista. Käytettävän muutosprosessin on pohjauttava tutkimusnäyttöön. Ohjelmassa on kuvattava selkeästi muutosprosessin vaiheet ja se miten muutosprosessia käsitellään osallistujien kanssa.

Yksityiskohtaiset tiedot tulee antaa seuraavista asioista:

- Mihin rikollista käyttäytymistä ylläpitäviin tekijöihin ohjelma vaikuttaa tai mitä niistä sen on tarkoitus muuttaa
- Mitkä ovat ohjelman keskeiset muutostyöskentelyyn vaikuttavat menetelmät
- Mihin taustateoriaan ohjelma pohjautuu
- Miten ohjelman tavoitteet ja menetelmät sopivat yhteen ohjelman kohderyhmälle

Ohjelmaan osallistuvien kohderyhmä

Ohjelman ohjeistuksesta tulee ilmetä kenelle ohjelma on tarkoitettu ja mitä menetelmiä käytetään osallistujien valinnassa.

Ohjelmat kohdennetaan määritellyin kriteerein valikoiduille asiakkaille. Tärkeää on varmistaa, että oikeat asiakkaat valikoituvat aina oikeisiin ohjelmiin. Ohjelmaan osallistuminen perustuu riski- ja tarvearvioon ja on osa rangaistusajan suunnitelman toteuttamista. Ohjelmia voidaan suunnata kaiken tyyppisille ja eri riskiasteen omaaville asiakkaille ja vangeille. Kuitenkin tiettyjä vaikuttavuusohjelmia tulisi suunnata lähinnä korkean riskin rikoksentekeijöille

Ohjelmaan osallistujien kuvauksen tulee käsittää seuraavat tiedot:

- Rikostyyppit ja rikollisuutta ylläpitävät muutettavissa olevat tekijät, joihin ohjelmassa pyritään vaikuttamaan (esimerkiksi väkivalta- tai seksuaalirikokset, päihteiden ongelmakäyttö)
- Osallistujien motivaatiota ja oppimistyytlejä koskevat seikat, esimerkiksi rajoitukset (mm. edellyttääkö ohjelmaan osallistuminen luku- ja kirjoitustaitoa)
- Osallistujien valintamenettelyt ja -välineet, joiden avulla luotettavasti voidaan saada tarpeelliset tiedot mahdollisista osallistujista (esimerkiksi käytetäänkö haastattelua, onko käytössä strukturoitu haastattelulomake, kuka haastattelut ja valinnat tekee, missä vaiheessa rangaistuksen suorittamista henkilö voidaan valita ohjelmaan jne.). Valintahaastattelulomakkeistot tms. liitetään ohjelmamateriaaliin.

- Kriteerit osallistujan mahdollisesta poistamisesta ohjelmasta sen käynnistyttyä (esim. menettelyt, jos osallistuja ei ole motivoitunut, on aiheetta poissa ohjelmasta, sairastuu, tekee järjestyserikkomuksen vankilassa jne.)
- Muut käytännön seikat (esimerkiksi rangaistuksen pituutta koskevat rajoitukset, soveltuuko ohjelma tutkintavangeille jne.)

Ohjelman vaikuttavuus rikollista käyttäytymistä ylläpitäviin dynaamisiin riskitekijöihin

Ohjelman kuvauksesta tulee käydä ilmi ne rikollista käyttäytymistä ylläpitävät tekijät, joihin ohjelmassa pyritään vaikuttamaan.

Ohjelman sisällöstä on voitava päätellä, että se vaikuttaa rikollista käyttäytymistä ylläpitäviin tekijöihin.

Ohjelman kuvauksen tulee sisältää:

- Luettelo niistä dynaamisista riskitekijöistä, joihin ohjelmassa pyritään vaikuttamaan
- Perustelut siitä, miten kyseiset riskitekijät liittyvät rikolliseen käyttäytymiseen
- Miten osallistujien valinnassa varmistetaan, että riskitekijät ovat osallistujille ominaisia
- Mitkä ohjelmassa käsiteltävät teemat ja käytetyt menetelmät pureutuvat kuhunkin riskitekijään.

Ohjelmien kehittämisessä otetaan huomioon tutkimukset ja dokumentoidut tulokset "What Works" menetelmistä, joita kirjallisuudessa kuvataan. Seuraavaksi on kuvattu esimerkkejä siitä, mitkä ovat dynaamisia kriminogeenisiä riskitekijöitä eli tekijöitä, jotka saattavat muuttua:

- heikot kognitiiviset taidot
- rikollista käyttäytymistä tukevat arvot, asenteet, uskomukset ja ajattelumallit
- heikko koulutus ja vaikeudet työllistymisessä
- impulsiivisuus, huonot ongelmanratkaisutaidot, heikko itsekontrolli
- voimakkaat siteet ja identifioituminen epäsosiaalisiin/kriminaaleihin malloihin/ryhmiin
 - vaikeuksia elämänhallinnassa, taloudenhallinnassa, päätöksenteossa ja vuorovaikutussuhteissa
- hallitsematon päihteiden käyttö
- epäsuotuisat asuin- tai perheolosuhteet.

Tiettyyn rikolliseen käyttäytymiseen liittyvät lisäksi omat erityiset dynaamiset riskitekijänsä. Esimerkiksi seksuaalirikoksiin syyllistyneillä niitä voivat olla poikkeava seksuaalinen kiinnostus, seksuaalinen virittyminen, ajatusvääristymät, puutteelliset empatiataidot, vaikeus tunnistaa henkilökohtaisia riskitilanteita jne.

Tehokkaat menetelmät

Ohjelmissa tulee käyttää menetelmiä, joiden on todettu toimivat tehokkaasti työskennellessä rikoksentekijöiden kanssa.

Ohjelmassa on kuvattava millaisia tehokkaita menetelmiä sen toteutuksessa käytetään ja miten valittuja menetelmiä käytetään ohjelman aikana. Esimerkiksi hyväksyttävissä olevassa ohjelmassa tulee käyttää sopivassa määrin seuraavia tekniikoita:

- ajatteluprosessin uudelleenjärjestäminen
- ohjaus itsetarkkailuun
- itseohjautuva oppiminen
- ongelmanratkaisutekniikat
- roolin vaihto ja eri roolien kokeilu
- mallintaminen
- rooliharjoitukset
- asteittainen harjoittelu, josta saa palautteen
- sokraattinen menetelmä
- ryhmäharjoitukset ja ryhmäkeskustelut
- opetuspelit.

Ohjelmassa tulee

- Osoittaa, että ohjelman eri osien ja menetelmien liittyminen toisiinsa on huolellisesti pohdittu
- Kuvata, miten menetelmät muuttavat ajatteluprosesseja ja ohjaavat osallistujaa harjoittelemaan käyttäytymistään uusien opittujen taitojen mukaisesti
- Toimenpiteet sen varmistamiseksi, että ohjelman ohjaajat osaavat käyttää menetelmiä.

Taitojen oppiminen

Ohjelmien tulee opettaa sellaisia taitoja, jotka helpottavat välttämään rikollista toimintaa tai muuta ei-toivottua käyttäytymistä.

Ohjelma voi sisältää esimerkiksi ongelmanratkaisutaitojen oppimista, sosiaalisten ja vuorovaikutustaitojen harjoittelua sekä muita kognitiivisia taitoja. Taitojen opettelu edellyttää uusien ajattelu- ja käyttäytymismallien muodostamista, toistoja ja pitkäjännitteistä harjoittelua rakentavan palautteen avulla.

Ohjelman tulee

- Selvittää, miksi opeteltavat taidot helpottavat rikoksettoman elämäntavan omaksumista
- Osoittaa, että ohjelmaan osallistujilta puuttuvat tai he hallitsevat heikosti taidot ja että taidot ovat relevantteja heidän elämässään
- Kuvata johdonmukaisesti järjestystä miten eri taitoja tulee opetella
- Kuvata menetelmät, joita taitojen oppimisessa käytetään
- Määritellä, miten perusteellisesti taidot ovat mahdollista oppia ohjelmassa ja miten taitojen oppimista arvioidaan
- Kuvata eri tavat ja keinot miten ohjelmassa opittuja taitoja harjoitellaan oppituntien ulkopuolella.

Ajoitus, intensiivisyys ja kesto

Ohjelmassa tulee huomioida, että ohjelman kohderyhmän ja ohjelman ajoitus, intensiivisyys ja kesto vastaavat toisiaan.

Käsikirjasta tulee käydä ilmi miksi toimintaohjelman työskentelyn laajuus on perusteltua ohjelman kohderyhmään kuuluville osallistujille. Tärkeä arvioitava kohta on mihin rangaistuksen vaiheeseen ohjelma sopii parhaiten. Ohjelmiin osallistuminen ja asiakkaan kannalta muu tarpeellinen toiminta yhteen sovitetaan siten, että sillä voidaan parhaiten vaikuttaa uusintarikollisuutta vähentävästi. Tähän sisältyy myös tarpeellisen kuntoutusjatkumon luominen rangaistuksen suorittamisen aikana.

Ohjelma vastaa tässä esitettyä kriteeriä, mikäli

- Ohjelman ajoitus, intensiivisyys ja kesto vastaavat ohjelman kohderyhmän tarpeita
- Ohjelma on kestoltaan riittävän pitkä, jotta sen aikana kyetään oppimaan niitä taitoja, joita tarvitaan pysyvien muutosten aikaansaamiseksi
- Työskentely on hyvin jaksoitettu
- Ohjelmassa on riittävä määrä kertausta ja harjoittelua vahvistamaan aikaisemmillä opetuskerroilla opittuja asioita
- Ohjelmasta käy ilmi osallistujilta vaadittava työskentely istuntojen tai oppituntien ulkopuolella, esimerkiksi kotitehtävät, päiväkirjat ja ohjelmaan sisältyvä yksilövastaanotot
- Osallistujien vastaanottokyky ja motivaatio on otettu huomioon työskentelyn syvyyttä määriteltäessä
- Ennen ohjelman toteutusta edeltävä valmistelu ja ohjelman jälkeinen jatko-työskentely on määritetty.

Osallistujien sitoutuminen ja motivaatio

Ohjelma on rakenteeltaan sellainen, että se tukee osallistujien sitoutumista sekä käynnistää, vahvistaa ja ylläpitää osallistujien motivaatiota

Ohjelmassa käytettävien menetelmien tulee olla sellaisia, että ne ovat osallistujien oppimistyylin ja edistymisen kannalta tarkoituksenmukaisia ja mielekkäitä. Tavoitteena on, että asiakas aina suorittaa ohjelman loppuun.

Ohjelmassa tulee

- Kiinnittää huomiota osallistujien valinnassa sitoutumiseen ja motivoimiseen. Tarvittaessa valintaprosessiin liittyy motivoiva haastattelu
- Vahvistaa myönteistä muutostavoittoa koko ohjelman ajan
- Varmista, että ne joiden oppimistyyli on erilainen tai oppimiskyky on heikompi kuin muilla saavat erityistä tukea omaksuakseen ohjelman sisällön
- Kuvata, miten vankilan koko henkilökunnan tiedottaminen ja koulutus järjestetään, jotta ohjelmaan osallistuvat saavat riittävän ympäristön tuen
- Kuvata, että ohjelmassa käytetyt menetelmät ovat sellaisia, että ne motivoivat osallistumaan ja ylläpitävät motivaatiota koko ohjelman ajan

- Kuvata, että käytetyt materiaalit ja menetelmät ovat yhteensopivia osallistujien iän, sukupuolen ja kulttuuritaustan kanssa
- Kuvata luottamuksellisuuden rajat
- Kuvata miten ohjelman ohjaajat tukevat opetustyyllillään ja asenteillaan mallioppimista
- Kuvata miten asiakasta tuetaan ohjelman suorittamisessa.

Ohjelman jatko-ohjelmat ja jatkumot vapaudessa

Ohjelmilla tulee olla jatkuvuutta esimerkiksi vankilan tai yhdyskuntaseuraamustoimiston jatko-ohjelman tai muiden vapauteen valmentavien toimenpiteiden muodossa.

Rikosseuraamusalan koko henkilökunnan tulisi tuntea ohjelman sisältö niin hyvin, että henkilökunta pystyy tukemaan osallistujia oppimisprosessissaan ohjelman aikana ja sen jälkeen. Tärkeää on tarpeellisen kuntoutusjatkumon luominen täytäntöönpanon vaiheesta toiseen siirryttäessä ja rangaistuksen päätyttyä yhteiskunnan palveluita käyttämällä.

Ohjelmassa tulee kuvata

- Miten ohjelman mahdollisista jatkumoista tulee huolehtia ohjelman päätymisen jälkeen
- Miten ohjelman aikana opittuja taitoja vahvistetaan ja ylläpidetään ohjelman päätyttyä esimerkiksi itsenäisesti harjoittelemalla
- Miten ohjelmaan mahdollisesti sisältyvä työskentely perheen, ystävien ja tukiyhteisön toteutetaan.

Laadunvarmistus

Ohjelmissa tulee olla sisäänrakennettuna oman toiminnan arviointia ja ohjelman laadunvarmistukseen liittyvät kriteerit.

Kullakin ohjelmalla on oma laadunvarmistusohjeistus, jonka toteutumista seurataan. Seurantaan sisältyy vähintään toiminnan edellytysten määrittely ja ohjelman toteutuksen yhtenäisyyden varmistaminen. Työntekijän on huolehdittava siitä, että hänen tapansa toteuttaa ohjelmaa vastaa käsikirjassa esitettyjä tavoitteita ja menetelmiä. Työntekijän vastuulla on ohjelman toteuttaminen joustavasti ja yksilöllisesti, mutta samalla käsikirjaa noudattaen. Omaa työskentelytapaa tulee arvioida kriittisesti ja johdonmukaisesti. Näitä määriteltäessä otetaan huomioon muun muassa seuraavat asiat:

- ohjelmakoulutuksen sisältö
- ohjaajien määrä, valintamenettely, vaadittava pohjakoulutus, osaamisen kehittyminen
- ohjaajien vertaistuki, metodituki, työnohjaus ja täydennyskoulutus
- ohjaajan vuorovaikutustaidot

- koko henkilökunnan tiedotus ja koulutus
- tilat ja tarvikkeet
- henkilökunnan riittävä ajankäyttö ohjelman toteutukseen
- johdon ja ohjelman vastuhenkilöiden sitoutuminen ohjelman toimivuudesta huolehtimiseen
- työturvallisuuteen liittyvät kysymykset
- aikataulutus
- pätevä ja asiaankuuluva opetustekniikoiden käyttö
- ohjelman käsikirjassa pitäytyminen
- ohjelmaan osallistuvien asiaan kuuluva valinta.

Vaikuttavuuden arviointi

Ohjelman tulee olla vaikuttava

Asiakkaan tilanne tulee arvioida ennen ja jälkeen ohjelman suorittamisen sitä varten laadittavien yhtenäisten kriteerien mukaisesti. Ohjelmat tulee kohdentaa asiakkaan arvioidun tarpeen mukaan ja asiakkaan osallistumisen ohjelmaan tulee olla suunnitelmallista, oikea-aikaista ja tarpeen mukaan etenevää.

Ohjelman vaikuttavuuden arviointia varten käsikirjan tulisi sisältää:

- Menetelmät osallistujien palautteen keräämiseksi
- Menetelmät joilla ohjelman vaikuttavuutta arvioidaan
- Mahdolliset muut menetelmät ja testit, joilla tullaan mittaamaan ohjelman vaikuttavuutta ja perustelut siitä, miksi juuri niitä menetelmiä käytetään.
- Miten ohjelmaan osallistuvia seurataan ohjelman toteutuksen jälkeen.